

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SARGONİDLER DÖNEMİ KAYNAKLARI IŞIĞINDA ANADOLU'NUN
SİYASAL VE İDARİ YAPISI

Ruhi Ünver

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman, s. Prof. Dr. Mehmet Kurt

ARALIK-2024

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SARGONİDLER DÖNEMİ KAYNAKLARI IŞIĞINDA
ANADOLU'NUN SİYASAL VE İDARİ YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruhi ÜNVER

Enstitü Anabilim Dalı, s. Tarih AnaBilim Dalı
Enstitü Bilim Dalı , s. Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

“Bu tez 25/10/2024 tarihinde yüzyüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Mehmet KURT	Başarılı
Prof. Dr. Fatih Mehmet BERK	Başarısız
Dr. Öğr. Üy Esra ATCI	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmaları).

Ruhi ÜNVER

Savunma Tarihi

25.10.2024

ÖNSÖZ

Eskiçağlardan günümüze kadar kurulan Mezopotamya medeniyetlerinden olan Asurlular döneminin üçüncü kısmı olarak değerlendirilen ve imparatorluğa geçiş sürecinde önemli bir bölüm oluşturan Sargonidler Dönemi (MÖ 745-626) , Anadolu'nun siyasi ve idari teşkilatlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Asur'un kuzey yayılım politikaları çerçevesinde Sargonidler Dönemi'nde Anadolu'da yer alan yerel güçlerle ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda söz konusu dönemde Asur'un Geç Hititler, Urartular, Frygler ile olan ilişkileri, Anadolu'da Asur egemenliğine etki eden unsurlar ele alınmıştır.

Lisans eğitim hayatına başladığım günden bu yana olan Eskiçağ Tarihi alanına olan ilgimin vermiş olduğu araştırmalarımda bitirme tezimden itibaren çalıştığım alanda başta annem ve babam olmak üzere, Tarih derslerini bana sevdiren değerli lise öğretmenim Selma GÜLEY hocama, Lisans eğitimimden bu zaman bana yardımcı olan Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi akademisyenlerine, Tez konusu seçimimde lisanstan yüksek lisansa yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet KURT'a, antik kaynakları ve akademik eğitimi ile bize kılavuz olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra ATCI'ya ve bu yolda bana desteklerini eksik etmeyen değerli yüksek lisans eğitim arkadaşlarım olan Mustafa ERKEK, Ali Osman Can TEKİN'e teşekkür ederim.

Ruhi ÜNVER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu	1
Çalışmanın Önemi	1
Çalışmanın Amacı.....	2
Çalışmanın Yöntemi	2
1. BÖLÜM: JEOPOLİTİK DURUM.....	3
1.1.Mezopotamya Jeopolitiği	3
1.2.Anadolu Jeopolitiği.....	6
2. BÖLÜM: ASUR KAYNAKLARI	7
3. BÖLÜM: SARGONİDLER DEVRİNDE ASUR-ANADOLU İLİŞKİLERİ.....	9
3.1. Asur- Geç Hitit İlişkileri.....	10
3.2.Asur- Urartu İlişkileri.....	21
3.3.Asur- Frig İlişkileri.....	24
4. BÖLÜM: SARGONİDLER DÖNEMİ (MÖ.747-626) KAYNAKLARI IŞIĞINDA ANADOLU’NUN SİYASAL VE İDARİ YAPISI.....	26
4.1. Vali Atamaları.....	27
4.2.İşyanlar ve İskan Politikası.....	34
4.3. Vergi Politikası.....	41

4.4. Ticaret Yolları.....	45
4.5. Güvenlik	48
SONUÇ	53
KAYNAKÇA.....	55
EK	60
ÖZGEÇMİŞ	68

KISALTMALAR

Bkz	:Bakınız
CAH	:Cambridge Ancient History
DTCF	:Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
MÖ	:Milattan Önce
MS	:Milattan Sonra
SAAB	:Statte Archives of Assyria Bulletin
Yy	:Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Harita 1: Asur Coğrafyası (Nişancı 2019, s. 168)	64
Harita 2: Geç Hitit Krallıkları ve Asur (Nişancı 2019:170)	65
Resim 1: III.Tiglat-pileser (Tadmor 1994, s. 90)	66
Resim 2: II.Sargon (Elayi 2017, s. 1)	67
Resim 3: Melid’de bulunan II.Sargon’a Ait Silindir Parçası (Nişancı 2019, s. 196)	68
Resim 4: Sanherip (Kuiper 2011:100)	69
Resim 5: Esarhaddon Zincirli Steli (Üngör 2015:173)	70
Resim 6: Rassam Silindiri (Luckenbill 1927, s. 163-165); http://www.britishmuseum.org (Erişim Tarihi, s. 02.05.2024)	71

ÖZET

Başlık: Sargonidler Dönemi Kaynakları Işığında Anadolu'nun Siyasal ve İdari Yapısı

Yazar: Ruhi ÜNVER

Danışman: Prof. Dr. Mehmet KURT

Kabul Tarihi: 20.12.2024

Sayfa Sayısı: 77

Bilindiği üzere Mezopotamya toplumlarından olan Asurlular, Eski Asur Dönemi'nden başlayarak Anadolu'ya dair emperyalist politikalar izlemiş ve Anadolu'nun yeraltı ve yerüstü kaynaklarını ele geçirmeyi amaçlamıştır. III. Salmanassar'dan itibaren vergi ve haraç almaya yönelik bir politika izleyen Yeni Asur Devleti III. Tiglatpileser'in krallığı döneminde ilhak politikası izlemeye başlamıştır. Söz konusu politika II. Sargon tarafından acımasızca uygulanmış, Asur artık Anadolu'da ele geçirdiği yerleri bağımlı krallıklar yerine Asur'dan atanan valiler aracılığıyla yönetmiştir. Asur'un Anadolu egemenliğinde Geç Hitit Şehir Devletleri, Urartular ve Phrygler belirleyici roller üstlenmişlerdir. Sargonidler Dönemi'nde Anadolu'nun siyasi ve idari yapısı son derece karmaşık bir yapıdadır. Sözü edilen dönemde Asur krallarının Anadolu'ya yönelik politikalarında ve faaliyetlerinde güvenlik, ticaret, iskan gibi konular öncelenmiştir.

Sargonidler Dönemi Asur krallarının Anadolu'daki egemenlik politikalarına dair en önemli belgeler, Tabal ve Que krallıkları ile olan ilişkilerine aittir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Asurluların Anadolu'daki Phryg ve Urartu krallıklarıyla olan ilişkilerinde Geç Hitit Şehir Devletleri belirleyici olmuşlardır. Sargonidler Dönemi kralları Anadolu'ya yönelik politikalarını söz konusu şehir devletlerinin tutumuna göre belirlemişlerdir. Bazen bağımlı krallardan vergi almak, bazen ise hem bağımlı kralların hem de merkezden gönderilen bir vali aracılığıyla yönetimi tercih etmişlerdir. Asur'un özellikle Geç Hititlerle olana ilişkilerinde hiyerarşik bir yapının varlığı da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sargonidler Dönemi, Anadolu, II. Sargon, İdari Yapı, Siyasal Yapı

ABSTRACT

Title of Thesis: Political And Administrative Structure Of Anatolia In The Light Of Sources Of The Sargonid Period

Author of Thesis: Ruhi ÜNVER

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet KURT

Accepted Date: 20.12.2024 **Number of Pages:** 77

As it is known, the Assyrians, one of the Mesopotamian societies, followed imperialist policies regarding Anatolia starting from the Old Assyrian Period and aimed to capture the underground and surface resources of Anatolia. The Neo-Assyrian State, which pursued a policy of tax and tribute collection since the reign of Salmanassar III, started to pursue a policy of annexation during the reign of Tiglatpileser III. This policy was ruthlessly implemented by Sargon II, and Assyria now ruled the captured territories in Anatolia through governors appointed from Assyria instead of dependent kingdoms. The Late Hittite city-states, Urartians and Phrygians played decisive roles in Assyria's domination of Anatolia. The political and administrative structure of Anatolia during the Sargonid Period is extremely complex. In the policies and activities of the Assyrian kings towards Anatolia during this period, issues such as security, trade and settlement were prioritized.

The most important documents regarding the sovereignty policies of the Assyrian kings of the Sargonid Period in Anatolia belong to their relations with the kingdoms of Tabal and Que. It is understood from these documents that the Late Hittite city-states were decisive in the Assyrian relations with the Phrygian and Urartian kingdoms in Anatolia. The kings of the Sargonid Period determined their policies towards Anatolia according to the attitude of these city-states. Sometimes they preferred to collect taxes from the dependent kings, and sometimes they preferred to rule through both the dependent kings and a governor sent from the center. The existence of a hierarchical structure especially in Assyria's relations with the Late Hittites does not escape attention

Keywords: Sargonid Period, Anatolia, Sargon II, Administrative, Political structure,

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu tez, Sargonidler Dönemi (MÖ 745-626) kaynakları ışığında Anadolu'nun siyasi ve idari yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Sargonidler Dönemi'nde Asur ile Anadolu arasındaki siyasi ilişkiler ve söz konusu ilişkilerin Anadolu'nun idari yapılanmasına etkileri ele alınacaktır. Tez, hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik bulgular üzerinden bir analiz yaparak, Sargonidler döneminin Anadolu'daki etkisini kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Sargonidler Dönemi, tarihsel kaynakların bolluğu ve çeşitliliği ile dikkat çekmektedir. Bu döneme ait çivi yazılı tabletler, kraliyet yıllıkları, ticaret anlaşmaları ve mektuplar, dönemin siyasi ve idari yapısını anlamamıza yardımcı olan önemli belgeler arasında yer alır. Ayrıca, arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular da bu döneme dair önemli bilgiler sunmaktadır. Hem Mezopotamya hem de Anadolu'ya dair tarihi metinler ve arkeolojik buluntular, Sargonidler Dönemi Anadolu'sunun idari yapısına ışık tutacak temel kaynaklar olarak değerlendirilecektir.

Bu çalışma, Asur-Anadolu ilişkileri bağlamında önemli bir dönem olan Sargonidler Dönemi'nde Asur'un değişen politikaları çerçevesinde Anadolu'nun siyasi ve idari yapısındaki değişikliklerin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bilindiği üzere Sargonidler Dönemi Anadolu'sunun tarihi coğrafyası son derece karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Bu durumun temel sebebi ise Anadolu'nun Ege Göçleri sonrası çivi yazısının ortadan kalkmasından kaynaklı olarak karanlık bir dönem yaşamış olmasıdır. Bu dönemde Anadolu'nun siyasi ve idari yapısı konusunda ise hemen hemen tek kaynak Asur kral yıllıkları ve çivi yazılı metinleridir. İşte bu çalışmada söz konusu kaynaklar ışığında Sargonidler Dönemi'nde Anadolu'nun siyasi ve idari yapısı ele alınacaktır. Çalışmanın değişik kaynaklarda parça parça değinilen konuyu bir bütün halinde ortaya koyacak olması nedeniyle Anadolu'nun bu dönemiyle ilgili yapılacak çalışmalara önemli ölçüde katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Tezin amacı, Sargonidler Dönemi'nin Anadolu'daki siyasi ve idari yapıya olan etkisini ayrıntılı bir şekilde incelemek ve bu dönemin Anadolu tarihindeki yerini daha iyi anlamaktır. Bu doğrultuda, tez üç ana bölümden oluşacaktır. Tezin ilk bölümünde Mezopotamya'nın ve Anadolu'nun jeopolitiğine değinilecektir. İkinci bölümünde Asur kaynakları ele alınacak, üçüncü bölümde Anadolu-Asur ilişkileri incelenecektir. Son bölümde ise ağırlıklı olarak Asur kaynaklarından faydalanmak suretiyle Asur-Anadolu ilişkilerinin en yoğun olduğu devir olan Sargonidler Dönemi'nde Anadolu'nun siyasal ve idari yapısındaki değişiklikler üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma, tarihsel süreçte önemli bir dönemi ele alarak, Anadolu'nun siyasal ve idari yapısının anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Sargonidler dönemi, sadece Mezopotamya'nın değil, aynı zamanda Anadolu'nun da tarihine ışık tutan bir dönem olarak, bu tezin odak noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada kral yıllıkları başta olmak üzere Sargonidler Dönemi Asur kaynakları gözden geçirilecektir. Özellikle II. Sargon ve Sanherip dönemi kaynakları detaylıca ele alınıp yorumlanacaktır. Ayrıca söz konusu dönemde Anadolu'daki hiyeroglif yazıtların vermiş olduğu bilgiler Asur kaynaklarıyla karşılaştırılacaktır. Çalışmada kullanılacak temel kaynaklar ise Cambridge Ancient History (CAH) 'nin Asur Dönemini konu alan III. Cildi ile D. D. Luckenbill ve A. K. Grayson'un konuya dair eserleridir. Ayrıca daha sonra yayınlanmış olan tezler, kitaplar ve makaleler de çalışmada kullanılacak diğer kaynakları oluşturmaktadır.

1. BÖLÜM: JEOPOLİTİK DURUM

Su kaynakları, dünya tarihinin başlangıcından günümüze insanlık için hayati bir önem arz etmiştir. Tüm dünya üzerinde yaşayan canlılar gibi suya bağımlı olan insan, su kaynaklarının yakınına yerleşerek hayatlarını devam ettirmiştir. Bu tür örnekler tarih boyunca oldukça fazladır. Mezopotamya uygarlığı, Dicle ve Fırat nehirlerinin beslediği topraklarda yükselmişken, Mısır medeniyeti de oluşumunu Nil Nehri' ne borçludur. Aynı şekilde, MÖ II. binyılda Anadolu'da yerel bir güç olan Hitit İmparatorluğu, Yeşilırmak ve Kızılırmak nehirlerinin bulunduğu bölgede yerleşmeyi tercih etmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde, MÖ IX. ve VI. yüzyıllar arasında bir güç olarak ortaya çıkan Urartu Devleti ise Urmiye Gölü ile Van Gölü arasındaki bölgeyi yerleşip bölgede bir devlet kurmuşlardır. Parayı bulan ilk Anadolu medeniyeti Lidyalılar da Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz nehirlerinin suladığı bölgede kurulmuştur (Memiş 1995, s. 11). Dolayısıyla, su kaynakları, tarih boyunca yerleşim yerleri için büyük önem taşımıştır.

Bu bağlamda, Asur Devleti'nin jeopolitiğini incelerken, Mezopotamya, Asur ve Anadolu coğrafyalarının dikkatlice analiz edilmesi gerekmektedir. Asur Devleti, çevresindeki bölgelerle sıkı ilişkiler içinde olmuştur ve bu ilişkilerin anlaşılması için bölgenin jeopolitiği üzerine odaklanmak önem arz etmektedir.

1.1. Mezopotamya Jeopolitiği

Mezopotamya, Grekçe "*mesos*" (orta) ve "*potamos*" (nehir) kelimelerinden türeyen ve "Nehirler Arası" anlamına gelen bir terimdir (Kurt 2007, s. 55). Söz konusu iki nehirten birisi Sümerce Bu-ra-nu-nu denilen Asur kaynaklarındaki Purattu'dur. dilindeki olan Asur dilindeki Purattu'dan gelmektedir (Memiş 2007, s. 9-10). Dicle ismi ise Sümerce İdigna olan Akkadca İdiglat adının Armileşmiş hâlidir (Nişancı 2019, s. 1-3).

Mısırlılar Mezopotamya'ya "Naharina" ismini verirken, İslam döneminde "Cezire" olarak adlandırılmıştır (Memiş 2002, s. 435).. Bu bölge Fırat Nehri, Karasu ve Murat kolları birleşimi sonucu oluşur, Şanlıurfa'dan başlayıp Suriye'ye geçer oradan Dicle ile birleşerek Şattü'l Arap ismini alır ve son olarak Basra Körfezi'ne dökülür. Dicle

Nehrine bakıldığında ise kaynağını Anadolu'nun doğusundan alır ve Türkiye-Suriye sınırını geçip Irak topraklarına girer ve Basra Körfezi'ne dökülür (Nişancı 2019, s. 2-4).

Modern harita tanımlarında, Fırat ve Dicle'nin Kurna dolaylarında birleştiğini ve 160 km boyunca Basra Körfezi'ne döküldüğünü gösterir. Fırat ve Dicle, Elam Dağları'ndan inen Kerha ve Karun nehirlerini de içine alır. Karun Nehri'nin getirdiği alüvyonlar, Fırat ve Dicle'nin getirdiği millerle birleşerek körfezde bir set oluşturur. Bu set, körfezin gelgit hareketiyle temizlenmesine engel olur ve bu durum, Fırat ve Dicle'nin sularının denize ulaşamayıp bataklık alanlar oluşturmasına neden olur (Kınal 1983, s. 11).

Mezopotamya, Asya kıtasının Akdeniz'e doğru bir kapısı olarak görülür. Bölge, Asya'nın batısında Akdeniz ile Basra Körfezi arasında kalan yaklaşık olarak 120.000 km² alanı kapsamaktadır (Köroğlu 2021, s. 13). Doğuda yer alan İran, kuzeyde de Anadolu platolarını meydana getiren yüksek dağlarla çevrilidir. Dicle'nin doğusunda Zağros Dağları, İran Platosu ile Dicle Vadisi'ni ayırır (Kınal 1983, s. 9-10; Nişancı 2019, s. 2).

Mezopotamya, coğrafi şekilleri bakımından kuzeyde ve güneyde farklılık gösterir (Memiş 2012, s. 23). Araştırmalar, öncelikle Kuzey Mezopotamya'nın iskân edildiğini göstermektedir (Kınal 1983, s. 11). Kuzey veya diğer bir ifade ile Yukarı Mezopotamya, dağlık, engebeli ve karasal iklim hakimdir. Dicle ve Fırat nehirlerinin Yukarı Mezopotamya'daki debileri Aşağı Mezopotamya'daki seviyeleriyle kıyaslanamayacak kadar yüksektir. Bu nedenle, bölgede tarımsal faaliyetler için nehirlerden faydalanmak zordur. Genellikle yağışa ihtiyaç duyulmaktadır. Dağlık arazi yapısı nedeniyle, halk geçimini daha çok hayvancılıkla sağlamaktadır. Bunun dışında bölge; odun, doğal taş ve maden kaynakları bakımından güneyden daha zengindir (Nişancı 2019, s. 3-5).

Bölge, farklı dönemlerde birden fazla isimlerle anılmıştır. Kuzey Mezopotamya, Diyarbakır'dan başlayıp Bağdat'a kadar olan bölgeyi kapsayan alana verilen isimdir (Bahar 2010, s. 36). Güney Mezopotamya da Bağdat ile başlayıp Basra Körfezi arasında kalan bölgeyi tanımlar. Bölgenin kuzeyinde yer alan Asur ülkesi, güneyinde yer alan Sümer ve sonrasında Babil şehriden dolayı daha sonra Babylonia olarak adlandırılmıştır (Tekin 2014, s. 114-116).

Güney veya diğer ifade ile Aşağı Mezopotamya, madenin bulunmasından sonra yerleşilmeye başlanmıştır. Subtropikal iklim kuşağında yer alan Güney Mezopotamya Bölgesi, Hint Okyanusu'ndan esen sıcak rüzgârlara açıktır. Bu nedenle, bölgede kış ayları ılık, yaz ayları da sıcak geçmektedir. Bu durumda Güney Mezopotamya'nın kuzeye göre daha yoğun yerleşimlerin olmasına yol açmıştır (Memiş 2007, s. 10-11) Güney Mezopotamya'da yıllık yağış miktarı çok düşüktür. Bu nedenle tarım, tamamen büyük akarsulardan yararlanılarak yapılan sulamaya bağlıdır (Nişancı 2019, s. 4; Kurt 2007, s. 6-10).

Mezopotamya'daki ırmaklar, sadece tüm ovayı birleştirmemiş ulaşım ve taşımacılık açısından da büyük kolaylık sağlamışlardır. Bu olanaklar, ırmaklar vasıtasıyla Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Bu şekilde bir ulaşım ağı oluşturulmuştur (Sevin 2019, s. 1-7)

Mezopotamya, verimli topraklarından dolayı sürekli göç alan bir bölge olmuştur. Bu nedenle, burada yaşayan halklar zamanla yer değiştirmiş ve yer adları da değişikliğe uğramıştır. Bu duruma örnek olarak, Sümerler zamanında "Subartu" olarak adlandırılan Dicle'nin doğusu, I. Babil Sülalesi döneminden itibaren "Asur" olarak adlandırılmıştır. I. Babil Sülalesi sonrasında ülkeyi yöneten Kaslar, Babil'e "Karaduniaş" ismini vermiştir. B. Landsberger, Güney Mezopotamya'daki halkı Proto-Fıratlı, kuzeyindekileri de Proto-Dicleli olarak adlandırmıştır (Landsberger 1944, s. 421-422).

Mezopotamya'da kuzeyde Asurlular kent devleti olarak varlık göstermiştir. Anadolu ile olan yakın ilişkiler, özellikle Asur Ticaret Kolonileri döneminde yoğun olarak görülmektedir (**Harita: 1**) Jeopolitik önem açısından dikkate değer olan bir diğer bölge ise Anadolu'dur. Asurlu tüccarların MÖ 1950 yılında yazıyı Anadolu'ya getirmesiyle, bölge tarihi çağlara geçmiştir (Landsberger 1944, s. 421-422).

Anadolu, tarih boyunca farklı toplumlara ev sahipliği yapmış olup, bu durumun en önemli sebebi bölgenin jeopolitik konumudur. Bu nedenle Anadolu'nun jeopolitik durumu detaylı bir şekilde incelenmelidir. Anadolu, her yerleşik toplumda olduğu gibi, tarihi devirlerde de önemli yerleşim yerlerine sahiptir. Bu durum, yerel yönetimlerden geniş bölgelere kadar uzanan bir yelpazede kendini göstermiştir (Sevin 2019, s. 2-3).

1.2. Anadolu Jeopolitiği

Anadolu, iki kıtayı birbirine bağlayan stratejik bir kopru konumundadır. Bu nedenle çeşitli medeniyetlere ve yerel yonemlere ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin iklimsel ve fiziksel özellikleri, her dönemde insan yaşamını ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetleri etkilemiştir (Kurt 2007, s. 57) Eskiçağ’da doğal zorlukları aşmak günümüzdeki kadar kolay olmamıştır. Modern ağda karayolları ve çeşitli ulaşım araçları sayesinde ulaşım kolaylaşmışken, Eskiçağ toplumlarında ulaşım uzun ve yorucu bir süreç olmuştur. Bu dönemlerde kış aylarında yolculuk yapmak oldukça zordu, bu nedenle dönemin şartlarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir (Kınal 1983, s. 11-12).

Anadolu’nun fiziksel coğrafyasında, kuzeyde Karadeniz’e paralel olarak uzanan sıra dağlar ve güneyde Toros Dağları dikkat çeker. Bu iki dağ silsilesi arasında kalan bölgeler ise i bölgeler olarak adlandırılır. İklimsel zellikler bakımından kıyı kesimleri haricindeki bölgelerde kışlar sert geçer, bu da Eskiçağ’da ticareti olumsuz etkilemiştir. Ege kıyılarında ise dağlar denize dik uzandığından i bölgelerle temas, Karadeniz ve Akdeniz’e kıyasla daha kolay olmuştur. Ancak Ege Bölgesi’ndeki dağların konumundan dolayı Batı Anadolu’da kuzey-güney bağlantılarında kopukluklar yaşanmıştır (Köroğlu 2021, s. 16-18).

Bu fiziksel coğrafya koşulları altında, Anadolu, ticari faaliyetler ve askeri saldırılar açısından bir kopru görevi grmştir. Bölgenin yerüstü ve yeraltı zenginlikleri, evre toplumlarla yoğun ilişkilerin kurulmasına neden olmuştur (**Harita: 2**). Bu bağlamda, Orta Tunç ağı’nda Asur Ticaret Kolonileri aracılığıyla yazının Anadolu’ya girmesi, ikili ilişkilerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır (Kurt 2007, s. 60; Köroğlu 2021, s. 21-24). Anadolu-Asur ilişkileri sonucunda ortaya çıkan yazılı bulgular, bölge hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Kurt 2007, s. 59). Bu nedenle, Anadolu hakkında bilgi sahibi olmak için Asur kaynakları büyük önem taşır.

2. BÖLÜM: ASUR KAYNAKLARI

Yazının MÖ 3200 tarihinde bulunmasıyla birlikte toplumlar hakkında daha önceki dönemlerde yapılan çıkarımlardan daha kesin bilgilere ulaşılmıştır. Yazının bulunması, Sümerlilerden başlayarak tarih yazıcılığının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tarih yazımı zamanla Mezopotamya toplumları arasında yayılmış ve çivi yazısıyla birçok eser gün yüzüne çıkarılmıştır. Sümerlerden Asurlulara kadar çivi yazısı, toplumların dillerine göre şekillenmiştir (Kurt 2007, s. 33; Köroğlu 2021, s. 15).

Asur toplumu, tarih yazıcılığı yönünden son derece önem arz eden bir yere sahiptir. Asur kaynakları incelendiğinde, Limnu listeleri, yıllıklar (annallar) ve eyalet valilerinden gelen Nimrud mektupları ön plana çıkmaktadır (Köroğlu 2021, s. 14). Ayrıca Anadolu'da bulunan önemli Hitit şehirlerinden olan Kültepe (Kaniş-Neşa) tabletleri de önemli birer kaynaktır (Detaylı bilgi için bkz, s. Kültepe Tabletleri IX-a).

Limnu listeleri, Asur döneminde tarih yazmakla görevli memurlar tarafından yazılan kaynaklardır (Köroğlu 2021, s. 55-59). Her yıl yazılan bu listeler, o yılın memurunun Limnu yılı olarak kabul edilmesini sağlar. Bahar aylarında her yıl yenilenen bu listeler, Asur tarihi boyunca yazılmaya devam etmiştir ve diğer Asur kaynakları kadar önemli bir yere sahiptir (Köroğlu 2021, s. 60).

Annallar (yıllıklar) da tarihi kaynak açısından büyük öneme sahiptir. Mezopotamya toplumlarından Batı toplumlarına ve diğer toplumların yöneticilerine kadar birçok yönetici yıllıklar tutmuştur. Asurluların yıllıkları, kralın iktidarı boyunca yaptığı faaliyetleri anlatan kaynaklardır (Kurt 2007, s. 33-34). Genellikle Asurlular başarısızlıklarından bahsetmezler, bu nedenle diğer toplumların kaynakları da incelenmelidir. Annallar ve arkeolojik malzemelerin gün yüzüne çıkarılması konusunda Rawlinson, Layard ve Luckenbill gibi araştırmacılar önemli roller üstlenmişlerdir. Bu annallardan I. Tiglatpileser dönemine ait dokuz adet yıllık, D.D. Luckenbill'in "Ancient Record of Assyria and Babylonia" adlı iki ciltli eserinde yer almaktadır (Akyüz 2013, s. 3). Aynı şekilde diğer Asur krallarının da annaları bulunmaktadır. II. Adad-Nirari döneminde bulunan Guale Mabedi'nin inşasının kutlandığı metin de yine D. D.

Luckenbill'in eserinde mevcuttur. Tüm bu yıllıklar, Asur tarihine dair önemli kaynaklardır (Kurt 2007, s. 34).

Kültepe tabletleri de önemli Asur kaynakları arasındadır. Asurlular, MÖ II. binyıldan itibaren Anadolu ile ticari ilişkiler kurmuştur (Özyar 2005, s. 9-12). Eski Asur döneminden itibaren tüccarlar vasıtasıyla Anadolu-Asur ilişkileri gelişmiştir. Bunun en önemli kanıtı, Asur tüccarlarının tuttuğu ticari işlemleri içeren Kültepe (Kaniş-Neşa) tabletleridir. Bu tabletler, hem Asur açısından önemli bir kaynak hem de Anadolu'da yazılı dönemlerin başlangıcıdır. Kültepe tabletleri, MÖ 1950 dolaylarında Anadolu'ya yazının gelmesiyle oluşturulmuşlardır (Kurt 2007, s. 60-61) Bu tabletler hem Asur hem de Anadolu tarihi açısından önemli belgelerdir.

Nimrud mektupları, Asur'un Sargonidler Dönemi (MÖ 745-626) ile birlikte çevre bölgelerde otorite kurmasının en belirgin kanıtıdır. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla meydana gelen siyasi boşluk, yerel politik güçlerin ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Bu güçler arasında Geç Hitit Şehir Devletleri (Hatti memleketleri) (Asur kaynaklarında Geç Hitit Şehir devletleri için kullanılır, Kurt 2007, s. 59). Urartulular (Bianililer) (Kaya 2011, s. 31)., Phrygler (Muşki) (Konu hakkında detaylı bilgi için bkz, Kaya 2007)., Kimmerler ve İskitler bulunmaktadır. Asur, III. Tiglatpileser Dönemi'nde Anadolu'da otoritesini bu toplumlara kabul ettirmiştir. Savaşlar sonucu alınan bölgelerin nüfus değişimi ile Asurlular Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Bu tür eyalet yönetimlerinin başına Asur kralları tarafından valiler atanmıştır. Valiler ile krallar arasındaki yazışmalar, Nimrud mektuplarında belgelenmektedir. Bu mektuplar, Asur tarihi açısından önemli bir kaynaktır (Delaporte 1940, s. 13).

3. BÖLÜM: SARGONİDLER DEVRİNDE ASUR-ANADOLU İLİŞKİLERİ

Anadolu'da ilk merkezi devleti kuran Hititlerin merkezi Kızılırmak havzasında yer alan Hattuşa'dır. Günümüzde Çorum'daki Boğazköy'e eşitlenen bu başkent, Anadolu tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir (Kurt 2007, s. 59). Hititler, kuruluşlarından yıkılışlarına kadar geçen süreçte Anadolu tarihine dair önemli kalıntılar ve çivi yazılı belgeler bırakmışlardır. Tunç Çağı'ndan itibaren Anadolu'da kurulan bu yerel güç, bölgede yazının gelişimi açısından da önemli bir rol oynamıştır (Kurt 2009, s. 1-3)

Anadolu'nun tarih sahnesine çıkışı, Asur İmparatorluğu'nun genişlemesi ve etkisi altında gerçekleşmiştir. MÖ 2. binyılda Asur, ticaret yollarını genişletirken, Anadolu'nun zengin kaynakları ve stratejik konumu Asur'un dikkatini çekmiştir (Memiş 1992, s. 72-73). Bu durum, iki kültür arasındaki ilk temasların başlangıcını oluşturmuştur (Kurt 2007, s. 60) Bu temaslar genellikle ticari ilişkilerle başlamış olup, Anadolu'ya yazının Asurlular tarafından getirilmesiyle bölge tarihi gün yüzüne çıkmıştır. Bu bölge hakkında elde edilen en önemli buluntular, genellikle Kültepe tabletleridir (Köroğlu 2021, s. 105-106).

Kültepe tabletlerinin temelini oluşturan Ticaret kolonileri vasıtasıyla Asur-Anadolu ilişkileri devam etmiştir (Kınal 1987, s. 182-183). Gelişmeler ışığında MÖ I. Binlere gelindiğinde ilişkilerde bir değişim söz konusu olmaktadır (Dinçol 1982, s. 112; Kurt 2007, s. 66). Bu durumda şüphesiz Asur'un dış politikasındaki değişim etkili olmuştur (Duymuş 2011, s. 34-36).

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Asur Devleti güçlenmiştir. Bunun sonucunda Kuzey Suriye ve Geç Hitit Şehir Devletleri için bir tehlike haline gelmiştir. Bu ortamda Asur yayılcı politikasını uygulamak için uygun ortam bulmuştur (Kurt 2007, s. 66). Fakat Asur kralı I. Tukulti Ninurta'nın öldürülmesi devletin bu politikalarını uygulamasına engel olmuştur. Bunun sonucunda ortaya çıkan karışıklıklardan dolayı Asur I. Tiglatpileser Dönemi'ne gelindiğinde kral, Fırat'ı geçerek II. Sargon dönemine kadar olan mücadeleleri başlatmıştır (Memiş – Köstüklü 1992, s. 29).

II. Adad-ninari ve II. Tukulti Ninurta dönemlerinde ise devlet kendisini toparlamış ve ilerleyen dönemlerde Anadolu açısından önemli bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu çerçevede II. Asurnasirpal Fırat'ı geçmek suretiyle batıya doğru denize kadar ilerlemiştir. Bu ilerleme sonucunda konjonktürel sebeplerle birleşme imkanına sahip olmayan şehir devletlerini vergiye bağlamıştır (Gurney 2001, s. 46). Asur Devleti'nin geleceğini büyük ölçüde kuzeybatıda gören III. Salmannassar Dönemi'ne gelindiğinde de Asur ilerlemesi durdurulamamıştır (Köroğlu 2015, s. 117-118).

Bu dönemde Asurluların Anadolu'ya yönelik girişimlerinde yarım yüzyıl kadar süren bir duraklama olmuştur. Bu durumun en önemli sebebi II. Asurnasirpal Dönemi'nde merkezi bir devlet olan Urartulular ki belli bir süre Urartular bölgede artık bir otorite olarak kabul edilmiştir. Hatta daha önceki dönemlerde kendi aralarında ittifak kurduklarında başarı elde edemeyen Melid, Sam'al, Gurgum gibi şehir devletleri Asur politikalarına karşı Urartu ile ittifak kurmayı uygun bulmuşlardır (Gurney 2001, s. 46).

3.1.Asur- Geç Hitit İlişkileri

III. Salmanassar'ın ardından Asur tahtına çıkan III. Tiglatpileser döneminde (MÖ 745-727) , Asur'un Anadolu'ya dair faaliyetleri hız kazanmış ve imparatorluk, geniş topraklara yayılan bir büyüme sürecine girmiştir. Bu dönemde uygulanan kapsamlı reformlar, Asur'un askeri, idari ve ekonomik yapısında köklü değişikliklere yol açmış ve özellikle Anadolu'ya yapılan seferlerde belirleyici olmuştur. III. Tiglatpileser'le başlayan bu süreç, Sargonidler Dönemi'nde de devam ederek, Asur'un Geç Hitit Şehir Devletlerine yönelik ve bu devletleri haraç ödemeye zorlama politikasını daha sistematik bir hale getirmiştir (Gurney 2001, s. 45; Kurt 2007, s. 67).

Sargonidler krallarının Anadolu politikaları ve Anadolu'da uyguladıkları idari sistem açısından söz konusu şehir devletlerinden en önemlisi bir konfederasyondan oluştuğu anlaşılan Tabal olmuştur (Yiğit 2000, s. 187). Tabal günümüzde, Kayseri, Aksaray, Niğde şehirlerini içine alan bölgeyi kapsamaktadır.

III. Tiglatpileser Dönemi'nde Asur'un Tabal ile olan ilişkileri, III. Salmanassar Dönemi'nin bir devamı şeklinde gelişmiştir (Luckenbill 1927, s. 580). Bu süreçte Tabal, Asur'a vergi ödeyen bir bağımlı bir krallık statüsüne kavuşmuştur. Bölgenin kralı

Uassurme, "büyük kral" unvanıyla tanınırken, Ushitti, Urballa, Tuhamme ve Urimme gibi yerel krallar, kendi şehirlerini yönetmeye devam etmiştir (Cavaignac 1950, s. 92). Gerek III. Salmanassar ve gerekse III. Tiglatpileser dönemlerinde Büyük Tabal kralı vasıtasıyla Asur'a vergi ödeyen çok sayıda krallığın varlığı açıkça anlaşılmaktadır (Kurt 2010, s. 129-130).

MÖ 743'te III. Tiglatpileser, Anadolu'da Urartu liderliğinde Kapadokya ve Kilikya'daki şehir devletlerinin oluşturduğu bir koalisyona karşı Halpa Savaşı'nı (Adıyaman Gölbaşı) kazanmıştır. Bu savaş, Asur'un kuzeydeki genişleme politikası açısından önemli bir dönüm noktasıdır (Uçankuş 2002, s. 15). Tabal Kralı Uassurme de bu savaşa katılmıştır. Kabartmalarda bu savaş betimlenmiş ve Asur'un zaferi belgelenmiştir. Ancak Nimrud tabletlerine göre, III. Tiglatpileser, savaş sonrası Uassurme'nin Asur'a olan ilgisizliği ve huzura çıkmaması nedeniyle onu görevden almış, yerine Hulli'yi atamıştır (Barnett 1975, s. 425). Hulli, sadakati nedeniyle ödüllendirilmiş ve Asur'a olan bağlılığını sürdürmüştür. Hulli'nin ardından oğlu Ambaris, Tabal tahtına geçmiş ve II. Sargon tarafından kızı Ahat-abişa ile evlendirilerek Asur-Tabal ilişkileri güçlendirilmiştir (Wafler 1983, s. 184). Ambaris'in daha sonra Urartu ve Muşkili Mita (Yazılı kaynaklar ışığında Mita/Midas hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldırım 2022). ile bir ittifak kurma çabaları, II. Sargon tarafından ihanet olarak değerlendirilmiştir. Bunun üzerine MÖ 713'te Ambaris, ailesi ve Tabal'ın ileri gelenleriyle birlikte Asur'a sürgüne gönderilmiştir (Delaporte 1936, s. 325). Bu olaydan sonra Tabal, Asur'un doğrudan kontrolüne girmiş ve bir Asur valisi tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Postgate 1973, s. 31; Himmetoğlu, 2013, s. 44).

III. Tiglatpileser'in ölümü, Anadolu'daki hassas yapıdaki güç dengesinde Asur aleyhine bir kez daha değişikliğe neden olmuştur. Görünüşe göre, II. Sargon'un Anadolu'nun güneyindeki faaliyetleri, Asur'un etkisinden çekinen Tabal krallarını Muşkilerle bir ittifak arayışına itmiştir. Nitekim, MÖ 8. yüzyıla tarihlenen Kaynarca Höyüğü'ndeki bronz eserler, Tyana yazıtları ve İvriz rölyefi, bu dönemde bölgede artan Phryg etkisinin somut kanıtları olarak değerlendirilmektedir (Kurt, 2010, s. 72). İvriz kaya kabartmasında Kral Warpalawas'a (Urballa) ait elbisede görülen Phryg fibulası, yerel yöneticilerin Asur'a karşı müttefik arayışlarını yansıttığı gibi, Asur yıllıklarında da

Warpalawas'ın Muşkili Mita'dan destek aradığı ve adeta onun bir vassalı olarak gösterildiği ifade edilmektedir (Akçay, 2011, s. 62-63).

Sanherip döneminde Tabal, bağımsız bir vasal krallık olarak Asur'a vergi ödemeye devam etmiştir (Kurt 2007, s. 77). Asurbanipal döneminde ise Tabal Kralı Mugallu, kızıyla birlikte Asurbanipal'e bağlılık sunmuş ve düzenli haraç ödemiştir. Mugallu'nun bu politikaları, Tabal'ın Asur'a sadık bir bağımlı devlet olarak statüsünü korumayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere Tabal, zengin doğal kaynakları, özellikle at yetiştiriciliği ve maden zenginliğiyle, Asur'un stratejik çıkarları açısından önemli bir role sahip olmuştur (Luckenbill 1927, s. 531; Yiğit 2000, s. 185).

Sargonidler Dönemi'nde Asur krallarının yoğun ilişkide bulunduğu bir diğer geç Hitit Şehir Deleti de Gurgum olmuştur (Kurt 2007, s. 83). Gurgum Krallığı, MÖ 10. yüzyıldan itibaren Maraş ve çevresinde hüküm sürmüştür. Sargonidler Dönemi'nde Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'daki etkisinin yoğunlaştığı bir dönemde, Gurgum Krallığı da Asur'un doğrudan nüfuz alanına girmiştir. Bu ilişkiler, büyük ölçüde Asur'un Yakın Doğu'daki genişleme politikaları ve bu bölgedeki Hitit ardılı devletler üzerindeki hâkimiyet arayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Gurgum, Asur İmparatorluğu'nun stratejik çıkarları için hem askeri hem de ekonomik açıdan önem arz etmiştir (Alparslan 2005a, s. 15).

Gurgum, Güneydoğu Anadolu'da, Fırat Nehri'ne yakın bir konumda yer alıyordu ve Toros Dağları'nın güney yamaçlarında önemli bir geçiş noktası oluşturuyordu. Bu coğrafi konumu, Gurgum'u Asur için stratejik bir hedef haline getirmiştir (Kerekes 2021, s. 39). Bölge, Asur'un Doğu Akdeniz ticaret yollarına ve kuzeydeki Urartu'ya ulaşımı açısından kritik bir öneme sahipti. Ayrıca, Gurgum'un çevresi tarım ve hayvancılık açısından zengin olduğu için, Asur'un kaynaklarını destekleyebilecek ekonomik bir potansiyel taşıyordu (Birecikli 2010, s. 64).

Sargonidler döneminde Asur-Gurgum ilişkilerinin temelleri, III. Tiglatpileser Dönemi'nde (MÖ 745-727) sırasında atılmıştır. III. Tiglatpileser, Yakın Doğu'daki genişleme politikası çerçevesinde Gurgum ve çevresindeki diğer Geç Hitit krallıklarını Asur'a bağlı birer vasal devlet haline getirmiştir. Bu dönemde, Gurgum Krallığı Asur'a haraç ödemeyi kabul etmiş ve Asur'un egemenlik sahasına dahil olmuştur (Kurt 2007, s.

84). Bir başka deyişle Gurgum, bu dönemde Asur'a bağımlı bir krallık olmakla birlikte tam bir Asur kontrolü sağlanamamıştır (Alparslan 2005a, s. 15).

MÖ 722'de tahta çıkan II. Sargon, Gurgum ve çevresindeki diğer vasal krallıklar üzerinde Asur'un doğrudan kontrolünü artırmaya yönelik politikalar izlemiştir. II. Sargon'un yıllıklarında, Gurgum'un Asur'a bağımlı bir krallık olduğu ve Asur'a haraç ödediği açıkça belirtilmektedir. Ancak II. Sargon'un hükümdarlığı sırasında, Gurgum'da Asur'a karşı bir ayaklanma ortaya çıkmıştır (Dinçol 1982, s. 126).

Bu dönemde Gurgum Kralı Mutallu'nun, Asur'a karşı Urartu ile işbirliği yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. II. Sargon, bu durumu bir tehdit olarak algılamış ve MÖ 711 yılında Gurgum üzerine bir sefer düzenlemiştir. Sefer sonucunda, Mutallu tahttan indirilmiş ve yerine Asur tarafından atanmış bir vali getirilmiştir. Böylece, Gurgum Krallığı Asur İmparatorluğu'nun doğrudan kontrolü altına girmiş ve bir eyalet haline getirilmiştir (Kurt 2007, s. 85). Gurgum'un Asur tarafından doğrudan kontrol altına alınmasının ardından, bölgeye Asur valileri atanmıştır. Bu valiler, Gurgum'un Asur'a ekonomik katkısını artırmak ve bölgedeki siyasi düzeni sağlamakla görevlendirilmiştir. Gurgum'un Asur'un bir eyaleti haline gelmesi, bölgedeki Hitit ardılı krallıkların sonunu getiren önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Kerekes 2021, s. 38; Birecikli 2010, s. 64).

Asur'un Anadolu politikaları açısından önem arz eden bir diğer krallık ise Melid (Malatya) olmuştur. Özellikle Sargonidler Dönemi'nde Melid, Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'ya yönelik politikalarının önemli bir hedefi haline gelmiştir (Özyar 2005, s. 16). Melid, hem Asur'a vergi ödeyen bir bağımlı devlet olarak hem de Urartu ve Muşkilerle ittifaklar kurmak suretiyle Asur'a karşı kendisini savunmaya çalışan bir güç olarak karşımıza çıkar (Luckenbill 1927, s. 76). Öyle ki MÖ 8. yüzyılın ortalarında, Melid Krallığı, Asur'un baskılarına ve vergi taleplerine karşı direnmiştir. III. Tiglatpileser, Melid'in bu direnişini kırmak için seferler düzenlemiş, ancak bölgenin coğrafi avantajları ve savunma yapısı, Asur'un bu dönemde kalıcı bir kontrol sağlamasını zorlaştırmıştır (Grayson 2008b, s. 74).

II. Sargon (MÖ 722-705) , diğer Geç Hitit Şehir Devletlerine karşı izlediği ilhak politikasını Melid için de uygulamıştır. Melid'i Asur'a bağlama politikası gütmüştür.

Ancak bu durum karşısında Melid Kralı Mugallu, Asur karşıtı ittifaklara yönelmiştir. Melid'in Urartu ve Muşkilerle olan ittifakları, II. Sargon'un bölgedeki nüfuzunu tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Kral Mugallu, zaman zaman Asur'a vergi ödemiş olsa da bağımsızlığını korumak amacıyla diplomatik manevralar yapmıştır (Smith 1970, s. 35).

Asurbanipal Dönemi'nde (MÖ 669-627) , Melid Krallığı, Asur'a sadık bir bağımlı devlet olarak varlığını devam ettirmiş, ancak bu kez de Kimmerlerin artan baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Mugallu, Asurbanipal'e hediyeler göndererek bağlılığını sürdürmüştür ve Asurbanipal'in kızıyla evlenerek Asur ile ilişkilerini güçlendirmiştir (Kurt 2008, s. 122). Bu dönemde Melid, Asur'a düzenli olarak başta at olmak üzere verdiği vergilerle ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Bunun yanında Melid, Asur için Kimmerler gibi kuzeyden gelen tehditlere karşı bir tampon bölge işlevi de görmüştür (Landsberger 1948, s. 74).

Yeni Asur Devleti'nin ilişkide bulunduğu ve vergi ile değerli eşyalar aldığı bağımlı krallık statüsündeki bir diğer Geç Hitit Şehir Devleti ise Gaziantep sınırları içerisindeki Zincirli Höyük'e (**Resim.5**) lokalize edilen Sam'al olmuştur (Dinçol 1982; 126; Kurt 2007, s. 86). MÖ 9. ve 8. yüzyıllarda Geç Hitit devletlerinden biri olarak ortaya çıkan Sam'al, Asur için hem ticari yolların güvenliğini sağlamak hem de batıdaki sınırını korumak için stratejik bir öneme sahiptir (Özyar 2005, s. 18). Sam'al, jeopolitik konumu gereği sadece Asur ile değil, aynı zamanda Karkamış ve Melid gibi diğer krallıklar ve kuzeydeki Urartu Devleti ile de diplomatik ve ticari ilişkiler kurma ihtiyacı duymuştur. Bu dönemde Sam'al, Asur'un bölgede sağladığı güvenlikten yararlanarak ekonomik çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Diğer şehir devletlerinde olduğu gibi Sam'al Krallığı da Sargonidler Dönemi'nde bölgedeki Asur egemenliğini güçlendirme politikalarının bir parçası olmuş ve Asur bağımlısı bir krallık olarak varlığını sürdürmüştür (Delaporte 1936, s. 327). Öte yandan Sam'al'in Asur'un rakipleri olan devletler ve bölgedeki diğer krallıklar ile Asur aleyhine gelişen bir takım olaylar içerisinde yer aldığı da anlaşılmaktadır (Landsberger 1948, s. 41-42).

Asur İmparatorluğu'nun III. Tiglatpileser Dönemi'nde (MÖ 745-727) , Kuzey Suriye ve Anadolu üzerindeki etkisini genişletme politikalarının hedefinde Sam'al de vardı. III. Tiglatpileser, Sam'al Krallığı'nı vergiye bağlamış ve böylece Sam'al'ı bir bağımlı

devlet haline getirmiştir (Grayson 1991, s. II 74). Yani Sam'al, Asur'un gücünü tanımış ve vergi ödeyerek Asur'un üstünlüğünü kabul etmiştir. Nitekim Sam'al kralı Bar-Rakib'in Asur'a bağımlı bir kral olarak varlığını devam ettirmesi, Sam'al'in Asur'a sadakatini gösteren bir işaret olarak yorumlanmaktadır (Kerekes 2021, s. 39; Birecikli 2010, s. 31).

II. Sargon Dönemi'nde (MÖ 722-705) Asur'un batıya yönelik politikaları doğrultusunda Sam'al üzerindeki baskı ve kontrol daha da artmıştır (Alkım 1965, s. 14). Bu dönemde II. Sargon, Asur'un batıdaki sınırlarını güvence altına almak amacıyla Sam'al Krallığı'nı stratejik bir müttefik olarak kullanmıştır. Sam'al Krallığı, Asur'un komşu krallıklar ve güçlerle mücadelelerinde destek sağlamış ve Asur'un askeri seferlerine lojistik destek vermiştir (Birecikli 2010, s. 68). II. Sargon döneminde, Asur krallarının bölgede baskın Asur kültürünü yayma ve Asur yönetim sistemini tesis etme politikaları doğrultusunda, Sam'al krallarının Asur kültürel unsurlarını benimsemeye başladığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde Sam'al kralları, Asur tarzında yazıtlar hazırlamış, Asur dilini kullanmış ve Asur saray stili ile inşa edilmiş yapılar ortaya çıkarmışlardır. Bu kültürel asimilasyon süreci, Sam'al Krallığı'nın Asur'a olan bağlılığını derinleştirmiştir (Kurt 2007, s. 87). Bununla birlikte, zaman zaman Asur'un batıya olan etkisi zayıfladığında, Sam'al'in bu durumdan yararlanarak Asur'dan bağımsız hareket etme çabası içerisine girdiği de bilinmektedir (Landsberger 1948, s. 67; Kerekes 2021, s. 39-40).

Asurbanipal Dönemi'nde (MÖ 669-627) de Sam'al Krallığı, Asur'a bağlı bir bağımlı devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Sam'al, bu dönemde Asur'a düzenli vergi ödemeye ve Asur'un askeri seferlerine lojistik destek sunmaya devam etmiştir. Ancak Asurbanipal'in ölümüne yakın Asur İmparatorluğu zayıfladığında, diğer bağımlı krallıklarla beraber Sam'al'in de durumu lehlerine çevirme çabası içerisine girerek Asur karşıtı faaliyetler içerisinde yer aldıkları anlaşılmaktadır (Pınarcık 2018, s. 390-391). Bir başka ifadeyle Sam'al'in Asur ile olan ilişkileri konjonktürel gelişmelere göre değişiklik göstermiştir (Kurt 2007, s. 88).

Sargonidler Dönemi Asur-Anadolu ilişkilerinin şekillenmesinde etkili Geç Hitit Şehir devletlerinden bir diğeri ise başkenti Samsat olan (Özgüç 1985, s. 442). ve Adıyaman

ilinin tamamı ile Gaziantep'in Nizip ilçesini içine alan bölgeyi içine alan Kummuh olmuştur (Birecikli 2010, s. 49; Pınarcık 2018, s. 389). Klasik Dönemde Kommagene olarak adlandırılan bölge ticaret yollarının kesiştiği bir noktadaki konumu nedeniyle Asur açısından stratejik bir öneme sahip olmuştur. Nitekim I. Tiglatpileser'den itibaren Asur'un bölgeyle ilgilenmesi de bu durumun somut göstergesi olarak kabul edilmelidir. Sargonidler Dönemi'nde Kummuh Krallığı'nın da Asur ile olan ilişkiler bağlamında diğer Geç Hitit krallıklarıyla paralel bir çizgi takip ettiği görülmektedir (Özgüç 1985, s. 443). Öyle ki III. Tiglatpileser, hakimiyetinin üçüncü yılı olan MÖ 743 yılında Halpa Savaşı ile sonuçlanan seferi sonunda Asur'a karşı Urartu kralı II. Sarduri'nin başını çektiği koalisyonun diğer üyeleri yanında muhtemelen Kummuh'un dördüncü kralı olan Kuşaşpi'yi de vergiye bağlamıştır (Kurt 2007, s. 94). Kummuh kralı Kuşaşpi MÖ 738 ve MÖ 732 yıllarında Asur'a vergi ödeyen krallar listesinde de yer almaktadır (Özgüç 1985, s. 442).

MÖ 712 yılında II. Sargon tarafından Mutallu Kummuh Krallığı'nın başına getirilmiştir. Asur kralı II. Sargon ilk saltanat yıllarında, Mutallu'ya Sam'al'ın bir kısmını ve Melid krallığını bağlamıştır. Aynı dönemde dağ kavimleriyle mücadele amacıyla Sakçagöz'ü de ileri karakol oluşturulmuş ve karakol Mutallu'ya verilmiştir. Daha sonra Melid'in kurulmasıyla bu karakol önemini yitirmiştir. Muşki ve Urartu sınırlarına yaptırılmış kaleler de muhtemelen Urartu Kralı Arğişti'nin kışkırtması sonucu Mutallu'nun isyan etmesine engel olamamıştır. Mutallu, Asur'a yıllık haracını ve vergisini Asur'a karşı ödememiştir (Çilingiroğlu 1984, s. 25). Bunun üzerine MÖ 708 yılında Kummuh'a saldıran II. Sargon ülkeyi Asur eyaleti haline getirmiştir (Landsberger 1948, s. 73). Kummuh'un yaklaşık yüzyıl kadar eyalet olarak varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir (Kurt 2007, s. 95). Zira Yeni Asur Devleti'nin yıkılmasından sonra, MÖ 607 yılında Babil kralı II. Nebuchednezzar'ın Fırat'ı geçip krallığı zapt ettiği bilinmektedir (Özgüç 1985, s. 442).

Asur'un kuzey yayılımı için hayati derecede önem taşıyan bir başka krallık ise Kargamış olmuştur. Sargonidler Dönemi'nde Kargamış (Carchemish) , Asur İmparatorluğu ile hem politik hem ekonomik ilişkiler geliştirmiş önemli bir Geç Hitit Şehir Devleti olarak dikkat çekmektedir. Fırat Nehri'ne yakın coğrafi konumundan da kaynaklı olarak Kargamış, Asur'un bölgeye yönelik egemenlik politikasında belirleyici

bir role sahip olmuştur. Bu nedenle Asur müdahaleleri ile Kargamış'ın statüsü de sık sık değişikliğe uğramıştır (Kınal 1958, s. 69).

II. Tiglatpileser, Asur'un batıya doğru genişleme politikalarını hızlandıran kral olarak Kargamış üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde Kargamış, Asur'a bağımlı olmakla birlikte güçlü bir krallık hâline gelmiştir. Bununla birlikte Tiglatpileser'in batıya yaptığı seferler sonucunda Kargamış, Asur'a haraç ödemeyi kabul etmiş ve krallar Asur egemenliğini tanımıştır. Bu dönemde ait Asur kaynaklarında Kargamış kralı Pisiris'in adına rastlanmakta olup adı geçen Kargamış kralının Asur'a sadık bir bağımlı kral olduğu anlaşılmaktadır. II. Sargon Dönemi'nde Kargamış kralı Pisiris, Sargon'a sadakatten vazgeçerek Urartu ile iş birliği yapmıştır. Bu gelişme, II. Sargon'un Kargamış'a askeri müdahalede bulunmasına yol açmıştır (Peker 2005, s. 33-34). Sargon, MÖ 717 yılında Kargamış üzerine bir sefer düzenlemiş, Pisiris'i tahtından indirerek Asur'a sürgün etmiştir (Kurt 2007, s. 91-92). Sargon'un Kargamış üzerindeki politikası iki aşamalı bir planı içermektedir. Bunlardan idari olup Sargon, Kargamış'ı bağımlı bir krallık olmaktan çıkararak doğrudan Asur'a bağlı bir eyalet hâline getirmiştir. Bu ise bölgedeki yerel güçlerin Asur valileri tarafından kontrol edilmesi anlamına gelmektedir (Birecikli 2010, s. 95). İkincisi ise ekonomiktir ve Kargamış, Fırat üzerindeki ticaret yollarının kesişme noktasında bulunduğundan, Asur'un ekonomik çıkarları açısından büyük bir öneme sahip olmasını sağlamıştır. Sargon, bölgenin ticari faaliyetlerini sıkı bir şekilde kontrol altına alarak hem haraç hem de ticari vergiler yoluyla Asur hazinesini güçlendirmiştir (Kınal 1958, s. 76). Sargon'dan sonra Kargamış, Asur'un bir eyaleti olarak yönetilmeye devam etmiştir. Özellikle Asurbanipal Dönemi'ne kadar şehir, Asur İmparatorluğu'nun batı sınırlarında önemli bir ileri karakol görevi üstlenmiştir.

Öte yandan Asur'un Kargamış üzerindeki etkisi sadece politik ve ekonomik düzeyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel bir boyut da kazanmıştır. Asur etkisi, Kargamış'ın sanatında ve mimarisinde kendini göstermiştir. Özellikle Sargon ve Asurbanipal dönemlerinde Kargamış'ta yapılan kabartmalar ve saray mimarisi, Asur tarzının bölgede ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir (Pınarcık 2018, s. 391).

Asur'un batıya yönelik yayılma politikaları çerçevesinde ilişkide bulunduğu bir başka krallık ise Amik Ovası'nda, Kuzey Suriye'den Anadolu'ya geçiş güzergahı üzerinde yer alan Hattin/Pattin (Uniği) olmuştur (Birecikli 2010, s. 66). Bölge verimli arazileri ve ticaret yolları üzerindeki konumu nedeniyle Asur politikalarının hedefinde yer almıştır (Alparslan 2005b, s. 27). Nitekim Hattina, MÖ 9. yüzyıldan itibaren Asur kaynaklarında sıklıkla yer alması da bu duruma işaret etmelidir. III. Tiglatpileser, Asur'un batıdaki etkisini artırmak amacıyla düzenlediği seferlerde Hattina üzerinde kontrol sağlamaya çalışmıştır. MÖ 738 yılında vergi ödemek istememesi sonucunda kral Tutamnu'yu tahtan indirmiştir. Hattina, bu dönemde Asur'a vergi veren bir vasal krallık konumundaydı. Tiglatpileser'in batıya yönelik seferleri sırasında Hattina'dan alınan haraç miktarının artırıldığı ve bölgedeki Asur etkisinin güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Hattina'nın zengin kaynakları, özellikle tahıl, zeytinyağı ve orman ürünleri, Asur'un bölgeye ilgisini artıran unsurlardı (Kurt 2007, s. 97).

Sargonidler döneminde Asur'un batıya yönelik genişleme politikaları çerçevesinde Hattina, hem bir hedef hem de Asur'un batı sınırlarının savunmasında bir tampon bölge olarak görülmüştür (Delaporte 1936, s. 320). II. Sargon'un MÖ 720'lerde gerçekleştirdiği seferler sırasında Hattina, Asur'a bağlılığını yeniden kabul etmek zorunda kalmış, düzenli haraç ödemeyi sürdürmüştür. Hattina'nın Asur İmparatorluğu'na bağımlı bir devlet olarak kalması, Asur'un bölgedeki kontrolünü sağlamlaştırmıştır. Ayrıca, II. Sargon Dönemi'nde Hattina üzerinden Akdeniz ticaret yollarının kontrol altına alınması, Asur'un ekonomik gücünü artıran önemli bir gelişmedir (Alparslan 2005b, s. 27). Hattina, II. Sargon'un son döneminde Asur'un doğrudan kontrolüne giren bölgelerden biri olmuştur. Sargon, Hattina'yı Asur'un eyalet sistemine dahil ederek yerel yönetimi Asur valileri aracılığıyla kontrol etmiştir. Bu durum, Asur'un bölgedeki otoritesini artırmış ancak yerel halk arasında hoşnutsuzluklara da yol açmıştır (Luckenbill 1927, s. I 208). Sonuçta, Hattina, önce bağımlı bir krallık, ardından doğrudan yönetilen bir Asur eyaleti hâline getirilmek suretiyle imparatorluğun batıdaki sınırlarının korunmasında ve ekonomik çıkarlarının sağlanmasında kritik bir rol oynamıştır (Kurt 2007, s. 97).

Gerek Asur kaynaklarında ve gerekse Osmaniye ili sınırları içerisinde bulunan Karatepe'deki bilingual yazıtlar vasıtasıyla bilinen bir diğer krallık Azatiwataya

olmuştur (Demir 2021, s. 6). Krallık adını kral Azatiwada'dan almış olup (Kurt 2007, s. 98). hem bölgedeki ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu hem de güçlü tahkimatlarıyla dikkat çekmiştir. Şehrin tahkimatları ve mimari yapıları, yerel krallığın gücünü ve bölgenin askeri-stratejik önemini ortaya koymaktadır (Kurt 2007, s. 99). Zira bölge, Anadolu ile Suriye arasında önemli bir geçiş noktasıydı ve Asur'un bu bölgeye yönelik ilgisinin temelinde stratejik konumu yatmaktaydı (Çambel 1999, s. 1). Sargonidler dönemindeki Azatiwataya-Asur ilişkilerine dair bilgiler, diğer Geç Hitit şehir devletleriyle karşılaştırıldığında daha sınırlıdır (Çambel – Özyar 2002, s. 9).

Karatepe'deki yazıtlarda, Azatiwada'nın bölgedeki bir kral olduğu, şehir surlarını ve diğer yapıları inşa ettirdiği anlatılmaktadır. Kral Azatiwada, kendisini güçlü bir yönetici ve koruyucu olarak tanımlamaktadır. Kendisine ait yazıtlarda döneminde Azatiwataya'nın refah ve güvenliğe kavuştuğunu belirtmektedir. Öte yandan bu dönemde, Azatiwataya'nın Asur İmparatorluğu'na bağımlı bir krallık olduğu anlaşılmaktadır. Azatiwada yazıtları, Asur ile ilişkilerden doğrudan söz etmese de yazıtlardaki krallık yapısının, Asur'un bölgedeki genel etkisini yansıttığı değerlendirilmektedir (Kurt 2007, s. 99; Gurney 2001, s. 46).

Azatiwataya'nın da içinde bulunduğu Kilikia, III. Tiglatpileser (MÖ 744–727) döneminde Asur'un etkisi altına girmiştir. Tiglatpileser'in batıya yönelik seferleri sırasında, Geç Hitit krallıkları birer birer Asur'a boyun eğmiş ve vergi yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bölgenin zenginliği ve ticaret yolları üzerindeki kontrolü, III. Tiglatpileser'in Azatiwataya'ya yönelik ilgisinin temelini oluşturmuştur (Demir 2021, s. 14).

II. Sargon'un Suriye ve Kilikya bölgesindeki etkinlikleri sırasında, Azatiwataya'nın Asur'a bağlılığını koruduğu tahmin edilmektedir. Asur yazıtlarında Azatiwataya'ya dair doğrudan bir kayıt bulunmamakla birlikte, Kilikia bölgesindeki bağımlı krallıkların düzenli olarak Asur'a vergi ödediği ve bölgedeki stratejik noktaları kontrol etmek üzere Asur tarafından görevlendirildiği bilinmektedir. Azatiwataya'nın bu dönemde hem Asur'a bağlılık gösterdiği hem de Asur'un Kilikia'ya yönelik politikalarında bir tampon bölge ve denge unsuru olarak rol oynadığı değerlendirilmektedir (Alkım 1959, s. 65-66). Bu bağlamda Azatiwataya'nın bu çerçevede Asur'un politikalarını desteklemiş ve

bölgedeki ticaret yollarını güvence altına almış olması muhtemeldir (Demir 2021, s. 15-16).

Azatiwataya, Asur etkisinin görüldüğü ancak yerel Geç Hitit kültürünün de hâkim olduğu bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Karatepe yazıtları, hem Fenike hem de Geç Hitit dilinde yazılmıştır ve bu durum, şehrin kültürel çeşitliliğini göstermektedir. Asur'un Azatiwataya'dan haraç olarak değerli metaller, tarım ürünleri ve atlar aldığı bilinmektedir. Aynı zamanda, şehrin savunma yapıları ve sanat eserleri, Asur etkilerini taşımaktadır (Kurt 2007, s. 101-102). Bu bakımdan Azatiwataya, Asur İmparatorluğu ile Geç Hitit kültürü arasındaki etkileşimlerin en somut örneklerinden birisini oluşturmaktadır (Alkım 1959, s. 66).

Antik Dönem'de Kilikia adı verilen bölgeyle ilgili olarak Asur kaynaklarında Que ve Hilakku'dan söz edilmektedir (Bing 1987, s. 63). Asur kaynaklarında Antik Dönem'de Ovalık Kilikia olarak adlandırılan Çukurova Que, Que'nin batısında yer alan dağlık kesim ve Hilakku olarak adlandırılmaktadır (Kurt 2007, s. 103). Ayrıca Kilikia adının Hilakku'dan kaynaklandığı da ileri sürülmektedir (Zoroğlu 1994a, s. 441). Que, günümüzde Adana ve çevresini kapsayan, Kilikya Ovası'nın doğusunda yer alan bir bölgeydi. Verimli toprakları ve ticaret yollarına yakınlığı nedeniyle bölge, antik dönemde hem ekonomik hem de stratejik açıdan önemliydi (Erzen 1940, s. 46). Bölgenin doğal kaynakları, tarım potansiyeli ve ticaret yolları üzerindeki konumu, Sargonid Asurluların Que ve Hilakku ile yoğun ilişkiler geliştirmesine yol açmıştır (Kurt 2009, s. 191).

Que, III. Tiglatpileser döneminde (MÖ 744–727) Asur'a boyun eğmiş ve vasal bir krallık hâline gelmiştir. Sargonidler Dönemi'nde de bu statüsünü korumuştur. Bölgenin kralları, Asur'a haraç ödeyerek siyasi varlıklarını sürdürmüştür (Saggs 1958, s. 202). Que, Asur'a düzenli olarak altın, gümüş, bakır ve tarım ürünleri gibi haraçlar göndermiştir. Ayrıca, bölgenin ünlü savaş arabaları ve kaliteli atları da Asur orduları için önemli bir kaynak olmuştur (Cavaignac 1950, s. 94).

II. Sargon, Que bölgesine yönelik bir sefer düzenlemiş ve bölgedeki Asur hakimiyetini güçlendirmiştir. Bölgedeki Asur garnizonları, ticaret yollarını koruma ve Asur çıkarlarını güvence altına alma görevini üstlenmiştir (Grayson 1987, s. 131). Que

bölgesindeki bazı yerel yöneticiler, zaman zaman Asur'a karşı isyan etmiştir. II. Sargon, bu isyanları bastırarak bölgedeki Asur otoritesini sağlamlaştırmıştır (Kurt 2009, s. 192).

Que, Asur için önemli bir tarım ve ticaret merkeziydi. Bölgedeki tahıl üretimi ve Fenike limanlarına olan yakınlık, Que'yi Asur'un batıya açılan kapılarından biri hâline getirmiştir (Kurt 2007, s. 110-111).

Hilakku, Que'nin batısında, günümüz Orta Toroslar ve çevresinde yer alan dağlık bir bölgeydi. Bölge, dağlık yapısı nedeniyle merkezi bir otoriteye karşı direnme eğilimi göstermiştir ve sık sık bağımsızlık yanlısı hareketlerin merkezi olmuştur (King 1910, s. 329; Olmstead 1923, s. 284). Hilakku, Asur'a karşı zaman zaman direniş sergilemiş ve bu nedenle Asur seferlerinin hedefi olmuştur (Köroğlu 2021, s. 171).

Sargonidler Dönemi'nde Hilakku üzerinde tam anlamıyla bir kontrol sağlayamamış, Asur'un dolaylı bir yönetimi tercih etmek durumunda kalmıştır. Ancak ticari ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda zaman zaman Asur ile iş birliği yapmıştır. II. Sargon, Hilakku'da isyan eden yerel liderlere karşı seferler düzenlemiştir. Bu seferlerin amacı, Asur'un Kilikya'daki hakimiyetini pekiştirmek ve bölgedeki ticaret yollarını güvence altına almaktır (Grayson 1987, s. 131; Kurt 2007, s. 111).

Que ve Hilakku, Asur'un batıya yönelik seferlerinde lojistik destek sağlayan önemli bölgelerdi. Ayrıca, bu bölgeler, Asur'un Anadolu'daki diğer Geç Hitit krallıkları ve Frigya gibi güçlere karşı mücadelelerinde bir ileri karakol vazifesi görmüştür.

Asur, Que ve Hilakku'da yerel kültürle etkileşime girmiş, ancak bu bölgelerde Asur kültürünün tam anlamıyla yerleştirememiş, bölgedeki yerel krallıklar, kendi kültürel kimliklerini büyük ölçüde korumuşlardır. Sonuçta Que ve Hilakku, Asur'un Anadolu'nun zenginlik kaynaklarına ulaşmak ve Akdeniz ticaretini elinde tutmayı amaçlayan kadim politikasının hayata geçirilmesi ve sürdürülmesi için ekonomik, askeri ve stratejik açılarından büyük önem taşımıştır (Pınarcık 2018, s. 391-393).

3.2.Asur-Urartu İlişkisi

Asur- Urartu ilişkilerinin en temel sebebi hiç kuşkusuz her iki gücün de Geç Hitit Şehir Devletlerinin zenginlik kaynaklarını ele geçirmek ve Akdeniz ticaretini kontrolleri

altına almak olarak özetlenebilecek politikalar izlemiş olmalarıdır. Urartular, Akdeniz'e ulaşmak için Asur Yeni Asur Devleti'nin zayıf olduğu dönemlerde Geç Hitit şehir devletleriyle ittifaklar yaparak Asur'a karşı mücadelelerde bulunmuştur (Köroğlu – Adalı, 2020, s. 206-207).

Yeni Asur İmparatorluğu'nun zirveye ulaştığı Sargonidler Dönemi, Yakın Doğu'da siyasi, askeri ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı bir süreçtir. Bu dönemde Asur, sınırlarını genişletmiş, etkin idari reformlar gerçekleştirmiş ve Yakın Doğu'nun en güçlü imparatorluğu haline gelmiştir. Ancak zaman zaman Asur'un Anadolu'yu birinci öncelik olmaktan çıkartmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Urartular, Phrygler, Kimmerler ve İskitler gibi yerel ve göçebe topluluklar, Asur'un Anadolu'daki etkinliğini sınırlayan önemli aktörler arasında yer almıştır (Kınalı 1991, s. 252).

Bilindiği üzere III. Tiglatpileser (MÖ 745–727) , Asur İmparatorluğu'nu yeniden yapılandırarak hem idari reformlar hem de askeri stratejilerle genişleme politikasını başlatmıştır. Bu reformlar, Sargonidler Dönemi'nin temel politikalarını şekillendiren en önemli unsur olmuştur (Radner 2011, s. 742-745). Asur'un temel hedefi, Doğu Akdeniz ticaret yollarını kontrol altına almak ve Mısır'a erişimi güvenceye almaktır. Ancak bu genişleme sürecinde Anadolu'nun da dolaylı bir rol oynadığı görülmektedir. III. Tiglatpileser'in Urartu Krallığı üzerindeki baskısı, Asur'un kuzey sınırlarının güvenliği ve ticaret yollarının kontrolü açısından belirleyici olmuştur (Grayson 1998, s. 134).

III. Tiglatpileser'den sonra Asur tahtına oturan II. Sargon (MÖ 722–705) , Asur'un dış politikasını genişleme, yerel krallıkları baskı altına alma ve bölgesel istikrar sağlama üzerine yoğunlaştırmıştır. II. Sargon zamanında özellikle kuzey sınırında Urartu Krallığı'na karşı yürütülen seferler büyük önem taşımaktadır. Zira Urartu, Asur'un bu dönemdeki en ciddi rakiplerinden biri olmuş, bölgesel etkisini genişletmek amacıyla göçebe topluluklarla ittifaklar kurmuştur (Grayson 1998, s. 134).

MÖ 717 yılında II. Sargon'un Kargamiş'i ele geçirmesi, Asur'un bölgedeki stratejik üstünlüğünü artırmıştır. Bu zafer, Urartu'nun güneydeki müttefiklerinden birini kaybetmesine neden olurken, Asur'a Fırat Nehri boyunca önemli bir ticaret yolu ve savunma hattı kazandırmıştır. Daha sonra MÖ 714 yılında gerçekleştirilen sekizinci sefer, Asur'un Urartu üzerindeki baskısını artırmıştır. Bu sefer sırasında, Urartu'ya bağlı

Mannai Krallığı hedef alınmış ve zengin bir dini merkez olan Muşafir yağmalanmıştır. Ancak Tuşpa'ya yönelik kalıcı bir saldırı düzenlenememesi, seferin kısmi bir başarı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Salvini 2006, s. 89-90; Sevin 2019, s. 13).

II. Sargon'un MÖ 705 yılında öldürülmesinden sonra tahta geçen Sanherip (MÖ 705–681) , geleneksel Asur politikalarında değişikliğe gitmiştir. Bu dönemde Asur'un kuzey sınırlarına yönelik askeri faaliyetler azalmış, Mısır ve Doğu Akdeniz bölgelerine odaklanılmıştır. Bu durum, Urartu'nun yeniden toparlanmasına ve sınırlarını güçlendirmesine olanak sağlamıştır (Kurt 2007, s. 162). Özellikle II. Rusa (MÖ 685–645) , Urartu'nun kuzey sınırlarını yeniden yapılandırmış, göçebe toplulukları kendi tarafına çekerek Asur'un batı sınırlarında sorunlar yaratmayı başarmıştır (Salvini 2006, s. 115).

Sanherip'in MÖ 681 yılında suikasta kurban gitmesi, Asur İmparatorluğu için ciddi bir siyasi kriz yaratmıştır. Transkafkasya'dan gelen Kimmerler ve İskitler, bu dönemde yalnızca Urartu için değil, Asur için de ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu göçebe topluluklar, Anadolu içlerine kadar ilerleyerek bölgeyi tahrip etmiş ve aynı zamanda Asur'un kuzey sınırlarına yönelik tehditleri artırmıştır. Asur, bu grupları askeri müdahalelerle kontrol altına almaya çalışmanın yanı sıra, onları diplomatik yollarla da etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Örneğin, Asarhaddon'un (MÖ 681–669) İskit kralı Bartatua ile bir evlilik ittifakı kurması, bu çabaların bir yansımasıdır. Ancak bu girişimler, göçebe grupların Urartu ile ittifak yapmalarını tamamen engelleyememiştir (Kurt 2007, s. 163).

MÖ 7. yüzyılın sonlarına doğru, Asur İmparatorluğu'nun Babil tarafından yıkılışı, Yakın Doğu'daki güç dengelerini kökten değiştirmiştir. Asur'un çöküşü, Urartu'nun da sonunu hazırlamış, bu iki gücün ardı ardına tarih sahnesinden çekilmesi, Medler, Babilliler ve Persler gibi yeni aktörlerin bölgesel boşluğu doldurmasına olanak sağlamıştır. Özellikle İskitler, başlangıçta Asur'un müttefiki olarak hareket etmiş, ancak daha sonra Medlerle işbirliği yaparak MÖ 612 yılında Asur'un yıkılmasında rol oynamıştır. MÖ 609 yılında ise Urartu Krallığı İskitlerin saldırıları sonucunda tamamen ortadan kalkmıştır (Memiş 2002, s. 446).

Sargonidler Dönemi'nde, Asur ve Urartu arasındaki ilişkiler, sadece askeri mücadelelerle değil, göçebe toplulukların etkisi ve diplomasiyle şekillendiği bir süreç olmuştur. Ancak bölgedeki göçebe toplulukların etkisi ve Medler gibi yeni güçlerin yükselişi, bu iki devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır (Sevin 2005b, s. 91).

3.3.Asur- Frig İlişkileri

Sargonidler Dönemi'nde Asur'un Anadolu ile ilişkilerinde temel belirleyicilerden birisi de Phryglerle aynı olduğu kabul edilen Muşkiler olmuştur (Konu hakkında detaylı bilgi için bkz, Kaya 2007). Frigya, MÖ 8. yüzyılda, başkenti Gordion olan güçlü bir krallık olarak Batı Anadolu'da hâkimiyet kurmuştur. Phryg Krallığı, özellikle MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Anadolu'da güçlü bir devlet olarak yükselmiş, ancak Asur İmparatorluğu'nun doğrudan müdahalesine maruz kalmamıştır. Özellikle Kral Midas'ın (Asur kaynaklarında *Mita*) liderliğinde Phrygia, siyasi ve ekonomik olarak önemli bir bölgesel güç haline gelmiştir. Phrygler, Batı Anadolu ile Doğu Akdeniz arasındaki ticaret yollarını kontrol etmekteydi ve bu durum, Asur'un dolaylı olarak Phrygia ile ilgilenmesine yol açmıştır. Ancak, Phrygia'nın Asur'un doğrudan nüfuz alanında yer almaması ve coğrafi olarak uzaklığı, bu iki devlet arasında doğrudan çatışmaların az yaşanmasına neden olmuştur (Uçankuş 2002, s. 17; Kurt 2007, s. 165-167). Bunun yerine, Phrygler ile Asur arasındaki ilişkiler dolaylı bir şekilde, özellikle Urartular ve Kimmerlerin gibi güçlerin etkisi altında şekillenmiştir (Mellink 1965, s. 318). Bir başka deyişle Asur'un Anadolu'ya yönelik ilgisi, çoğunlukla Doğu Akdeniz ticaret yollarını kontrol etmek ve Urartu gibi kuzeydeki rakiplerini etkisiz hale getirmek üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, Frigler, Asur için birincil bir tehdit oluşturmamış, ancak bölgedeki dengeler üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olmuştur (Saggs 1958, s. 204-205).

Asur kaynakları, Phryg kralı Kralı Midas'tan *Mita* olarak söz etmektedirler. II. Sargon Dönemi'nde (MÖ 722–705) , Midas'ın Asur ile ilişkileri hem askeri hem de diplomasi çerçevesinde gelişmiştir. Asur kaynaklarında, Midas'ın Kimmerlere karşı yardım talep ettiği ve Asur ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalıştığı ifade edilmektedir. Bu durum, Frigler ve Asur arasındaki ilişkilerin zaman zaman işbirliği temelinde geliştiğini göstermektedir (Kurt 2007, s. 168).

Midas, özellikle Kimmer tehdidini Asur'un yardımıyla bertaraf etmeye çalışmıştır. Kimmerler, MÖ 8. yüzyılın sonlarına doğru Transkafkasya'dan Anadolu'ya inmiş ve Phrygia'nın kuzey sınırlarını tehdit etmiştir. Bu göçebe topluluklar, hem Phrygler hem de Asur için ortak bir tehdit oluşturmuştur. Asur, Kimmerlerle sıcak savaş yerine onları diplomatik yollarla kontrol altına almaya çalışmıştır. Kimmer tehdidi, Phryglerin ve Midas'ın otoritesinin sarsılmasına yol açmış, bu da Phryg-Asur ilişkilerinde Asur'un avantajlı bir konum elde etmesini sağlamıştır (Postgate 1973, s. 21).

4. BÖLÜM: SARGONİDLER DÖNEMİ KAYNAKLARI IŞIĞINDA ANADOLU'NUN SİYASAL VE İDARİ YAPISI

Anadolu ve Asur ilişkileri uzun bir geçmişe sahiptir. Bu bağlamda, Anadolu'nun siyasal ve idari yapısını incelerken göz önünde bulundurulması gereken hususlar vardır. Bu hususlardan en önemlisi, Koloniler Çağı'ndan itibaren ticari ilişkiler sonucunda Anadolu'ya getirilen yazıdır (Kuhrt 2017, s. I 116-117). Nitekim Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, MÖ II. binyılda yazı Anadolu'ya getirilmiştir (Kuhrt 2017, s. I 116-117). Bu durumun en önemli kanıtları, Kültepe tabletleridir. Dönemin insanları, alışverişlerini kaydetmek amacıyla Asurlu tüccarlardan öğrendikleri yazıyı kullanmışlardır (Köroğlu – Adalı 2020, s. 184-185).

Hititlerin yıkılışının ardından Anadolu'da bozulan siyasal dengenin yeniden sağlanması uzun yıllar almıştır. Bu durumu fırsat bilen Asurlular, I. Tiglat-Pileser döneminden II. Sargon'a kadar kesintili olarak seferler ve yağmalar düzenlemişlerdir. Bu seferler, Anadolu'da yerel politik güçlerle Asur arasında mücadelelere yol açmıştır (Köroğlu 2020, s. 166).

Bu mücadeleler hakkında en önemli bilgi kaynaklarımız, Asur'un yazma geleneğine bağlı olarak oluşturulan kral yıllıklarıdır. Bu yıllıklardan ve Asur kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında, Anadolu'nun siyasal ve idari yapısı hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır (Kurt 2007, s. 38-40; Köroğlu 2020, s. 167). Sargonidler Devri (MÖ 745-627) denilen parlak dönem her ne kadar II. Sargon'un (MÖ 722-705) adıyla anılsa da aslında söz konusu parlak devrin temelleri III. Tiglatpileser'in (MÖ 745-727) reformlarıyla atılmıştır. O nedenle bu başlık altında III. Tiglatpileser, II. Sargon, Sanherip (MÖ 704-681), Esarhaddon (MÖ 681-669) ve son Asur kralı Asurbanipal'in (MÖ 668-627) 'in Anadolu'ya yönelik politikaları ve faaliyetlerinin Anadolu'nun siyasal ve idari yapısına olan etkileri değerlendirilmiştir.

Sargonidler Dönemi Anadolu'sunun siyasal ve idari yapısı, aslında hepsi birbiriyle doğrudan bağlantılı olan vali atamaları, isyanlar, iskan politikası, vergi politikası, güvenlik ve ticaret yolları alt başlıklarında değerlendirilebilir (Köroğlu – Adalı 2020, s. 112).

4.1.Vali Atamaları

Sargonidler Dönemi'ne bakıldığında Asur krallarının sefer yaptıkları bölgelerde gerek güvenlik, gerek üretim ve gerekse Asurlulaştırma adına bir takım düzenlemelere gittikleri görülmektedir. Bu uygulamalara bakıldığında ağırlıklı olarak bulunulan bölgede Asur otoritesini sağlama, isyanları engelleme, ticaret yollarının güvenliğini sağlama olduğu görülür (Köroğlu – Adalı 2020, s. 113). Bu durumdan yola çıkarak Asur kralları sefer yaptığı bölgelerde kendilerine bağlı valiler atadığı görülür. Bu valiler vasıtasıyla Asur bölge yönetimde önemli bir yer edinmiştir (Grayson 2008b, s. 90).

Bilindiği üzere Yeni Asur Devleti'nin III. Salmanassar'ın ölümüyle başlayan ve 70-80 yıl devam eden iç karışıklık dönemi III. Tiglat-Pileser'in tahta geçişiyle son bulmuştur (Kurt 2007, s. 108). Asur'un şehir devleti olarak başlayan yapısı, bu dönemde imparatorluğa doğru hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. İç karışıklıklardan kurtulan devlet, bu süreçte yayılcı politikalarını yeniden uygulamaya başlamıştır (Köroğlu 2020, s. 166).

III.Tiglat pileser (**Resim: 1**) döneminde ise Asur'un içerisinde bulunduğu buhranlı süreçten çıkaran kral saltanatının üçüncü yılı olan MÖ 743'te Adıyaman Gölbaşında yapılan Halpa savaşında Tabal kralını ve diğer koalisyon güçlerini bozguna uğratmıştır (Yiğit 2000, s. 179). Söz konusu savaşa götüren süreçte Geç Hitit Şehir Devletleri'nin Asur'un içinde bulunduğu kaos ortamından faydalanarak Urartu kralı II. Sarduriyle ittifak kurmaları, Asur'un Anadolu için uyguladığı politikalarda köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. O zamana kadar sefer yapılan yerlerin krallarından vergi ve haraç almaya dayanan uygulama, artık ele geçirilen yerlerin ilhak edilmesi, yani Asur'dan atanan valilerce idare edilmesine doğru evrilmiştir. III. Tiglatpileser'in (MÖ 745-727) hükümdarlığı, Asur İmparatorluğu'nun genişleme ve merkeziyetçi yönetim anlayışının belirgin bir şekilde ortaya çıktığı bir dönemi temsil eder (Köroğlu – Adalı 2020, s. 14). Bu dönemde Asur, yalnızca fetihlerle yetinmeyip, fethedilen topraklarda kalıcı bir idari ve askerî düzen kurma çabasına girişmiştir (Grayson 2008b, s. 204; Dezsö 2020, s. 325-329). Anadolu, hem stratejik hem de ekonomik nedenlerle bu genişleme politikasının önemli bir ayağı olmuştur. III. Tiglatpileser'in Anadolu'daki hâkimiyet politikaları, özellikle sınır bölgelerinde askerî garnizonlar oluşturma, yeni eyaletler kurma ve valiler atama yoluyla uygulanmıştır. Reform hareketleri de bunun en

önemli kanıttır (Sever 2008, s. 101-102). Özellikle Toros Dağları'nın güney eteklerinde ve Fırat havzasında kurulan Asur garnizonları, bölgedeki geçiş yollarını ve ticaret ağlarını kontrol etme amacı taşıyordu (Köroğlu – Adalı 2020, s. 126-127.) Asur'un Anadolu'daki askeri politikalarının temelinde sınır güvenliği yatıyordu. III. Tiglatpileser, kuzeyde Urartu, batıda ise Frigler gibi tehditlere karşı etkili bir savunma hattı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede Anadolu'nun stratejik bölgelerine yerleştirilen askerî garnizonlar, Asur'un bu hedefi gerçekleştirmesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu garnizonlar, Fırat geçitlerini, ticaret yollarını ve tarım arazilerini koruyarak Asur'un ekonomik ve askerî çıkarlarını desteklemiştir (Elayi 2021, s. 47). Özellikle Güneydoğu Anadolu'da, Malatya, Kummuh ve Gurgum gibi bölgelerde Asur'un kontrolü altında askerî üsler kurulmuştur. Bu üsler, Asur'un genişleme politikalarına lojistik destek sağlamış ve aynı zamanda Asur'un bölgedeki hâkimiyetinin sembolü haline gelmiştir (Grayson 2008b, s. 90).

III. Tiglatpileser, Asur'un geleneksel bağımlı krallıklar sistemini Anadolu'da daha etkin bir şekilde uygulamaya koymuştur. Ancak, Asur'un kontrol ettiği Anadolu'daki bölgelerde bağımlı yönetimle yetinilmemiş, buralar doğrudan Asur eyalet sistemine dahil edilmiştir. Anadolu'da kurulan bu eyaletler, Asur'un siyasi ve ekonomik hâkimiyetinin doğrudan bir uzantısı olarak işlev görmüştür. Yeni eyaletler, Asur'un merkezî yönetimine bağlı idari birimler olarak yapılandırılmış ve valiler aracılığıyla yönetilmiştir (Grayson 2008b, s. 90).

III. Tiglatpileser döneminde Asur İmparatorluğu, Anadolu'da askerî ve idari düzenlemeler yoluyla güçlü bir varlık tesis etmiştir. Anadolu'daki sınır bölgelerinde kurulan eyaletler ve atanan valiler, Asur'un merkezi otoritesinin yerelde uygulanmasını sağlamış ve imparatorluğun ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumuştur. Bu dönemde Asur'un Anadolu'da kurduğu yönetim sistemi, yalnızca bir fetih politikası olarak kalmamış, aynı zamanda kalıcı bir idari düzen yaratmayı hedeflemiştir (Birecikli 2010, s. 31).

Ancak, bu idari ve askerî başarılar, uzun vadede Asur'un bölgede karşılaştığı yerel direnişlerin ve dış tehditlerin tamamen bertaraf edilmesini sağlayamamıştır. Yine de III.

Tiglatpileser'in uygulamaları, Asur'un Anadolu'daki varlığını güçlendiren ve bu varlığı tarihsel olarak görünür kılan önemli bir döneme işaret etmektedir (Grayson 1991, s. 78).

III. Tiglatpileser'den sonra imparatorluğun başına sonra yerine oğlu V.Salmanasar (726-722) geçmiştir. Dönem hakkında detaylı bilgi yoktur. İç karışıklıkları fırsat bilen II. Sargon daha sonra imparatorluğun başına geçmiştir (Elayi 2017, s. 12). II. Sargon'un **(Resim: 2)** (MÖ 722–705) yönetimi, Asur İmparatorluğu'nun idari ve askeri yapısında önemli reformların uygulandığı bir dönemdir. Bu dönemde, imparatorluğun genişleyen topraklarını etkin bir şekilde kontrol etmek amacıyla geliştirilen eyalet sistemi, hem Asur'un merkezi otoritesini güçlendirmiş hem de yerel yönetimlerin daha düzenli bir şekilde idaresine olanak tanımıştır. Valilik sistemi, Sargon'un fetih politikalarını desteklemiş, yerel bölgelerde Asur'un siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını temsil eden bir idari yapı oluşturulmuştur. Valiler, yalnızca birer idareci değil, aynı zamanda buldukları bölgenin savunmasından sorumlu askeri komutanlar olarak da görev yapmıştır (Kurt 2007, s. 111).

Söz konusu politika II. Sargon Dönemi'nde kapsamlı bir şekilde uygulanmış, başta Tabal ve Que olmak üzere çoğu Asur eyaleti olan bölgelere Asur kökenli valiler atanmıştır MÖ 717 yılında ele geçirdiği Kargamış'ı Asur'un bir eyaleti haline getiren Sargon, şehrin yönetimine Şamaş-bel-uşur adlı sadık bir Asur yetkilisini vali olarak atamıştır. Şamaş-bel-uşur'un temel görevleri, Fırat boyunca güvenliği sağlamak, bölgedeki ticareti kontrol etmek ve Anadolu'dan gelebilecek askeri tehditleri bertaraf etmek olmuştur (Zoroğlu 1994a, s. 303).. Sargon'un Tabal'de de benzer bir uygulamaya gittiği anlaşılmaktadır. MÖ 713 yılında Tabal'i kontrol altına almış ve bölgenin yönetimine yerel liderlerden biri olan Azûru veya Ullusunu'yu, Asur'a sadakat göstermeleri nedeniyle vali olarak atamıştır. Bu valilerin görevleri, göçebe grupların tehditlerini önlemek, halktan düzenli bir şekilde vergi toplamak ve isyan potansiyelini bastırmak olarak belirlenmiştir (Kurt 2007, s. 112). II. Sargon tarafından Hanigalbat'a (Mitanni) 'ye ise Bölgeye Iqīša-Adad isimli bir vali atanmış, kendisine Med kabilelerinin saldırılarını engellemek ve yerel halkın Asur otoritesine bağlı kalmasını sağlamak gibi görevler verdiği bilinmektedir. Aynı şekilde Mannai Bölgesi'ne atanan Bel-apla-iddina, Urartu sınırında askeri garnizonlar kurmuş, Mannai bölgesindeki

muhalefeti bastırmış ve Asur'un bölgedeki hakimiyetini pekiştirmiştir (Pınarcık 2018, s. 394).

Bu idari ve askeri yapılanma, II. Sargon döneminde Asur'un sınır bölgelerindeki etkinliğini artırmış, ticaret yollarının kontrolünü sağlamış ve merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Sargon'un eyalet sistemine dayalı valilik politikası, hem imparatorluğun geniş sınırlarını korumayı hem de yeni fethedilen bölgelerdeki halkları Asur otoritesine muhafaza etmeyi amaçlamıştır. II. Sargon'dan sonra ise bu politika diğer krallarca devam ettirilmiştir. II. Sargon'un Tabal'da Kimmerlerle mücadelesi sonrasında tahta geçen oğlu Sanherip döneminde de Anadolu'da Asur açısından önem arz eden Que ve Tabal bölgeleri önemlerini korumuşlardır (Kurt 2007, s. 112-113).

Sanherip, Anadolu'nun idari yapısına dair bir takım reformlar da gerçekleştirmiştir. Bu reformların temelleri II. Sargon'un bölge politikasının devamı niteliğindedir. Sanherip'in idari reformlarından biri, Anadolu'daki taşra bölgelerinde bulunan Asur valilerinin yetkilerini genişletmek olmuştur. Bu valiler, bölgedeki Asur çıkarlarını korumak, askeri operasyonları organize etmek ve vergi toplamakla yükümlüydü. Bu valilikler, Asur'un Anadolu'daki stratejik noktalarını kontrol etmek için önemli araçlar haline gelmişti (Lanfranchi 2000, s. 14-15). Sanherip (MÖ 705–681) döneminde Asur İmparatorluğu, Anadolu üzerindeki nüfuzunu sürdürerek bölgedeki siyasi ve askeri dengeleri kendi lehine güçlendirmeye çalışmıştır. Babası II. Sargon'un mirasını devralan Sanherip, özellikle Anadolu'nun güneydoğusundaki stratejik bölgelerde kontrolü sağlamlaştırmak ve sınır güvenliğini artırmak amacıyla valiler atamıştır. Bu valiler, yerel yönetimlerin idaresini üstlenmekle kalmamış, aynı zamanda Asur'un askeri gücünü temsil eden önemli aktörler olmuştur (Pınarcık 2018, s. 393).

Sanherip döneminde, valiler yalnızca yerel düzenin sağlanmasında değil, merkezi otoritenin taşradaki temsilcileri olarak Asur'un geniş topraklarının etkin bir şekilde yönetilmesinde de hayati bir rol oynamıştır. Vergi toplama, ticaret yollarını kontrol etme ve askeri savunmayı organize etme gibi sorumluluklarla donatılan bu valiler, Asur'un bölgedeki ekonomik ve siyasi hâkimiyetini güçlendirmiştir. Sanherip'in stratejik ve idari politikaları, Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ilişkilerin

düzenlenmesinde ve Asur'un bölgesel gücünün pekiştirilmesinde belirleyici olmuştur (Kurt 2007, s. 116-117).

Özellikle Kargamış, Sanherip Dönemi'nde (**Resim: 4**) Asur'un idari ve askeri stratejisinde öne çıkan bir eyalet olarak dikkat çeker. II. Sargon Dönemi'nde Asur eyaleti haline getirilen Kargamış, Fırat Nehri boyunca güvenliği sağlamak ve Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticaret yollarını kontrol etmek açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Şehrin valileri, ticari faaliyetleri düzenlemiş, vergi toplamış ve kuzeyden gelebilecek Urartu ve Phryg tehditlerine karşı bir savunma hattı oluşturmuştur (Adalı 2020, s. 292).

Tabal'daki yerel kralların Asur'a bağlılık göstermesi nedeniyle, valiler aracılığıyla yönetim yerel unsurlarla uyum içinde işletilmiştir. Sanherip, Dönemi'nde Tabal'de görev yapan valiler, Phrygler başta olmak üzere diğer olası tehditlere karşı koyma, vergilerin düzenli toplanması ve halkın Asur'a bağlılığının devam ettirilmesi gibi sorumluluklar üstlenmiştir (Adalı 2020, s. 292). Benzer bir şekilde Que'ye atanan valiler de deniz ticaretini denetlemiş ve Asur'un Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak adına askeri garnizonlar yönetmiştir. Ticaret yollarının güvenliği ve Asur'un ekonomik çıkarlarının korunması, bu valilerin başlıca görevleri arasında yer almıştır (Kurt 2009, s. 192).

Esarhaddon (MÖ 681–669) dönemi, Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'daki etkisini artırmaya yönelik önemli politikaların hayata geçirildiği bir süreçtir. Babası Sanherip'in mirasını devralan Esarhaddon, Anadolu'nun stratejik bölgelerinde valiler aracılığıyla merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmıştır (Kınalı 1987, s. 257; Kirchbaum 2004, s. 107). Esarhaddon döneminde Anadolu'daki valilerin faaliyetleri birkaç temel alanda yoğunlaşmıştır. Askeri faaliyetler, göçebe tehditlerin bertaraf edilmesi ve sınırların güvenliğinin sağlanmasını içerirken, ekonomik olarak düzenli vergi toplanması ve ticaret yollarının kesintisiz işlemesi de büyük önem taşımıştır. Valiler aynı zamanda yerel liderlerle diplomatik ilişkiler kurarak Asur'un bölgedeki otoritesini pekiştirmiştir. Bunun yanında, Asur kültürünün ve yönetim sisteminin yerel halka benimsetilmesi, bu dönemin dikkat çeken bir diğer özelliği olmuştur (Kurt 2008, s. 128; Birecikli 2010, s. 36).

Karkamış, bu dönemde Anadolu'ya açılan ticaret yollarının kontrol edildiği kilit bir eyalet olarak öne çıkmıştır. Bölgeye atanan Şamaş-ibni, ticaretin güvenliğini sağlamak ve Asur'un yasalarını uygulamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca, Batı Anadolu'ya doğru ilerleyen göçebe topluluklara karşı savunma hattı oluşturmuştur. Benzer şekilde, Tabal eyaleti, Frigler ve Kimmerler gibi tehditlerin baskısı altında olduğu için stratejik bir önem taşımış, bu bölgedeki valiler ticaret yollarını koruma ve düzenli vergi toplama sorumluluğunu üstlenmiştir. Tabal'da yerel liderlerin Asur'a bağlılık göstermesi sağlanarak diplomasi ve askeri güç dengeli bir şekilde kullanılmıştır (Nişancı 2019, s. 108).

Melid (Malatya) ise Urartu etkisine açık bir bölge olarak dikkat çekmiştir (**Resim: 3**). Bu nedenle Asur yönetimi altında yerel bir liderin vali olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Valinin temel görevleri arasında yerel halkın Asur'a sadakatini sürdürmesini sağlamak ve bölgenin stratejik önemini korumak yer almıştır. Hilakku ise, Kimmerler ve diğer göçebe toplulukların saldırılarına karşı bir savunma hattı oluşturmuş ve Akdeniz ticaret yollarının güvenliğini sağlamıştır. Toros Dağları'ndan kuzeye yönelen tehditlerin bertaraf edilmesi, bu bölgedeki valilerin temel sorumluluklarından biri olmuştur (Pınarcık 2018, s. 394).

Asurbanipal'in (MÖ 669–627) hükümdarlık dönemi, Asur İmparatorluğu'nun hem içerideki düzeni hem de dış sınırlarındaki kontrolü sağlamaya yönelik yoğun bir çaba içinde olduğu bir dönemdir. Anadolu, bu dönemde Asur'un batı sınırlarında önemli bir stratejik konuma sahip olmuş ve Asurbanipal, bölgedeki Asur nüfuzunu koruyup güçlendirmek amacıyla yerel yönetim sistemini valiler aracılığıyla sürdürmüştür. Anadolu'ya atanan bu valiler, hem imparatorluğun siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarını koruma hem de yerel halklar üzerinde Asur otoritesini pekiştirme görevini üstlenmiştir (Birecikli 2010, s. 37-38).

Asurbanipal, selefleri gibi Anadolu'da doğrudan yönetim yerine bağımlı krallıklar aracılığıyla bir egemenlik sağlamayı tercih etmiştir. Bu, Asur İmparatorluğu'nun çok geniş bir coğrafyaya yayılan yönetim ağına dayanmaktaydı. Anadolu'daki yerel krallar, Asur'a bağlılıklarını kabul ederek kendi iç işlerinde özerk kalmışlar, ancak belirli yükümlülükler karşılığında Asur İmparatorluğu'nun bir parçası olarak varlıklarını

sürdürmüşlerdir. Bu sistem, hem askeri hem de ekonomik bağlamda Asur'a sadık kalan bir yönetim yapısını sağlamış, Asur'un zayıfladığı dönemlerde ise bazı yerel krallıklar bağımsızlık eğilimlerine girmiştir. Özellikle, Geç Hitit şehir devletleri ve Urartu gibi güçlü bölgesel aktörler, Asurbanipal'in zayıflayan imparatorluk merkezi ile ilişkilerini yeniden şekillendirme yoluna gitmişlerdir. Esarhaddon döneminden ve daha önceki dönemlerden itibaren mücadele edilen Anadolu'daki yerel güçlerle Asurbanipal döneminde de bir takım ilişkiler kurulmuştur (Kirchbaum, 2004, s. 114-116).

Karkamış, Asurbanipal döneminde de Asur otoritesinin bir sembolü olarak yönetilmiştir. Karkamış'a atanan valiler, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak, Asur'a bağlı yerel halktan vergi toplamak ve göçebe grupların bölgeye girişini engellemek gibi görevleri üstlenmiştir. Asurbanipal Dönemi'nde Tabal, Phrygler ve Kimmerler gibi tehditlerin baskısı altında kalmış, ancak Asur valileri bölgedeki güvenliğini sağlama görevini üstlenmiştir. Tabal valileri, Asur'un merkezine düzenli olarak haraç gönderilmesini organize etmiş ve yerel liderlerle diplomatik ilişkiler yürüterek bölgedeki Asur otoritesini pekiştirmeye çalışmıştır. Tabal, bu dönemde Asur'un batı sınırlarında bir tampon bölge işlevi gördüğünden ve valiler, bu stratejik konumu koruyabilmek için sık sık askeri önlemler almıştır (Hawkins – Postgate 1988, s. 36). Hilakku'ya atanan valiler, aynı zamanda bölgedeki ticari ve ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve Asur'un çıkarlarına uygun şekilde yönetilmesinde de aktif bir rol oynamışlardır (Hawkins 2000, s. 43). Asurbanipal Dönemi'nde Melid'e atanan valiler, bölgenin savunmasını organize etmek, yerel halkı Asur'a bağlı kılmak ve Kimmer tehdidine karşı önlemler almak gibi görevler üstlenmişlerdir. Sonuç olarak, Asurbanipal döneminde Anadolu'ya atanan valiler, Asur'un siyasi ve askeri politikalarının sahadaki en önemli temsilcileri olmuşlardır. Bu valiler, yerel yönetimi idare etmenin ötesinde, Asur'un ticari ve diplomatik çıkarlarını koruma, askeri tehditlere karşı sınır güvenliğini sağlama ve imparatorluğun otoritesini pekiştirme görevlerini yerine getirmiştir (Kurt 2009, s. 330-331).

Sonuç olarak Anadolu'da görev yapan Asur valileri, geniş yetki ve sorumluluklarla donatılmış olup, imparatorluğun sınırlarını koruma ve merkezi otoriteyi güçlendirme misyonunu üstlenmişlerdir. Öncelikli görevlerinden biri, özellikle Kimmerler ve İskitler gibi göçebe toplulukların tehditlerine karşı askeri güvenliğini sağlamaktır. Valiler, sınır

bölgelerinde askeri garnizonların koordinasyonunu yürütmüş ve bölgesel savunma hatlarının güçlendirilmesi için çaba sarf etmiştir. Ekonomik alanda ise valiler, Asur'a bağlı halklardan düzenli vergi ve haraç toplayarak imparatorluğun mali gücünü desteklemiş ve bu gelirlerin büyük bir kısmını saray projelerinin finansmanına aktarmıştır. Bunun yanı sıra, Asur'un ekonomik çıkarlarının temelini oluşturan ticaret yollarının güvenliği, valilerin diğer önemli görevlerinden biri olmuştur. Anadolu'dan geçen bu yollar, imparatorluğun hem ekonomik hem de stratejik hedefleri açısından hayati bir rol oynamaktaydı. Diplomasi de valilerin sorumluluk alanında önemli bir yer tutmuş, yerel liderlerle ilişkileri sürdürerek onların Asur'a sadakat göstermelerini sağlamışlardır. Böylece, doğrudan askerî müdahaleye ihtiyaç duyulmadan Asur'un bölgedeki otoritesi pekiştirilmiştir. Valiler ayrıca, Asur kültürünün ve yönetim sisteminin Anadolu'ya entegre edilmesinde kilit bir rol oynamış, yerel halkı Asur yasalarına göre yönetmiş ve idari işlerin düzenli bir şekilde işlenmesini sağlamışlardır. Bu çok yönlü görevler, valilerin yalnızca birer idari lider değil, aynı zamanda imparatorluğun siyasi, ekonomik ve kültürel etkisini yaygınlaştıran temsilciler olduğunu göstermektedir (Birecikli 2010, s. 61).

4.2.İsyanlar ve İskan Politikası

Asur'un Anadolu coğrafyasında uzun yıllar idari yapıda etkisinin olmasında hiç şüphesiz uyguladığı dış politika önemli bir yere sahiptir. Anadolu'daki siyasal boşluktan faydalanmak isteyen Asurlu krallar Anadolu'ya yoğun olarak seferler düzenlemişlerdir. Bu seferle sonucunda özellikle Geç Hitit şehir devletlerini vergiye bağlamıştır. Anadolu'daki siyasal oluşumlarda dönem dönem Asurlularla mücadele etmek amacıyla koalisyonlarda bulunmuşlardır (Kurt 2007, s. 72).

Anadolu'da bu atamaların en temel sebeplerinden birisi vergiye bağlanan bölgelerde çıkan isyanlar olmuştur. İsyanlardan kaynaklı olarak atanan valiler ve alınan tedbirlerden kaynaklı olarak Asur Anadolu politikalarında isyanlar önemli bir yere sahiptir. Bu isyanların bastırılması sonucunda Asurlulaştırma politikasının da uygulanmasında önemli bir yere sahiptir (Birecikli 2010, s. 34).

III. Tiglatpileser'in (MÖ 745–727) hüküm sürdüğü dönem, Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'daki genişleme politikalarının en yoğun şekilde uygulandığı ve bu politikaların

bölge halkı üzerinde derin etkiler bıraktığı bir süreçtir. Asur'un Anadolu üzerindeki hâkimiyetini artırma çabaları, özellikle Tabal ve kuzey sınırlarındaki bölgelerde yerel direniş ve isyanlarla karşılaşmıştır. İsyanların temel nedenleri arasında Asur'un ağır vergi ve haraç talepleri, sıkı askeri denetimi, yerel liderlerin özerkliklerini kaybetme korkusu ve bölgedeki göçebe grupların oluşturduğu tehdit yer almaktadır. Tabal bölgesi, Asur'un batı sınırındaki stratejik konumu nedeniyle Asur otoritesinin genişleme politikalarının odak noktası olmuş, ancak yerel liderlerin bu baskılara karşı direnişi isyanları tetiklemiştir. Aynı şekilde, kuzey sınır bölgeleri de Urartu'nun nüfuzunun güçlü olduğu ve Asur'un kontrol politikalarına karşı sık sık direniş gösterildiği bir alan olarak dikkat çekmiştir. Bu bölgelerdeki isyanlar, hem Urartu hem de Asur'un baskıları altında kalan halkın yoğun tepkisini yansıtmaktadır (Kurt 2007, s. 71-72).

Bu isyanların bastırılması sürecinde, III. Tiglatpileser, yalnızca askeri gücünü kullanmakla kalmamış, aynı zamanda Asur'un yeniden yapılandırılmış idari sistemini ve iskan politikalarını devreye sokarak bölgesel otoritesini pekiştirmeye çalışmıştır. İsyanların ardından uygulanan iskan politikaları, hem bölgesel direnişi kırmayı hem de Asur'un uzun vadeli hâkimiyetini sağlamayı amaçlayan stratejik bir yaklaşıma dayanmıştır. Bu politikaların ilk adımı, isyanlara katılan veya destek veren yerel nüfusun sürgün edilmesi olmuştur. Sürgün edilen halk, genellikle Mezopotamya'nın tarımsal açıdan verimli bölgelerine veya Asur'un diğer eyaletlerine zorla göç ettirilmiştir. Bu şekilde, isyanların temel dinamikleri olan yerel dayanışma ağları parçalanmış ve bölgede direnişin yeniden örgütlenmesi engellenmiştir (Kurt 2009, s. 192).

Sürgün edilen nüfusun yerine, Asur'a sadık olan ve yönetim sistemine entegre edilmiş topluluklar yerleştirilmiştir. Özellikle Asur'un doğusundan gelen Medler gibi gruplar, bu süreçte bölgeye taşınarak nüfus dengesi değiştirilmiştir. Bu nüfus değişim politikası, Asur kültürünün bölgeye yayılmasını ve imparatorluğun sınırlarında daha homojen bir yönetim yapısının oluşturulmasını hedeflemiştir. Ayrıca, isyanların yoğun yaşandığı stratejik bölgelerde askeri garnizonlar kurulmuş ve bu bölgeler valiler tarafından denetlenen askeri tahkimat alanlarına dönüştürülmüştür. Garnizonlar, hem iç direnişlere karşı caydırıcı bir güç unsuru olarak hem de dış tehditlere karşı savunma mekanizması olarak işlev görmüştür (Köroğlu 2020, s. 300-301).

III. Tiglatpileser'in Anadolu'da isyanları bastırmak ve bölgeyi entegre etmek için uyguladığı politikalar, Asur'un yönetim mekanizmasının esnek ve pragmatik doğasını yansıtmaktadır. Bu süreçte, askeri müdahalelerle birlikte idari yeniden yapılanma ve nüfus mühendisliği gibi yöntemlerin devreye sokulması, Asur'un bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmiştir. Ancak bu politikalar, kısa vadeli başarılar sağlasa da yerel halkın uzun vadeli sadakatini kazanma konusunda sınırlı bir etki yaratmıştır. Göçebe toplulukların sürekli baskıları ve yerel halkın Asur yönetimine karşı duyduğu memnuniyetsizlik, bu bölgedeki Asur otoritesinin kalıcılığını tehdit eden başlıca unsurlar olmuştur (Kurt 2007, s. 74-75).

II. Sargon'un (MÖ 722–705) hükümdarlığı, Asur İmparatorluğu'nun Anadolu üzerindeki hâkimiyetini genişletme ve güçlendirme çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu süreçte, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Asur otoritesine karşı direnişler ve isyanlar meydana gelmiştir. Özellikle Tabal, Hilakku, Meliddu ve kuzey sınırlarında Urartu etkisi altında bulunan bölgelerde yaşanan isyanlar, Asur'un Anadolu politikasını derinden etkilemiştir (Bing 1987, s. 63). Bu isyanların başlıca nedenleri arasında Asur'un ağır vergi yükleri, yoğun askeri baskılar, yerel liderlerin özerkliklerini kaybetme korkuları ve bölge halkının Asur'un merkezi otoritesine karşı duyduğu hoşnutsuzluk bulunmaktadır. II. Sargon, bu isyanları bastırmak için güçlü askeri müdahalelerde bulunmuş, ardından kapsamlı iskan politikaları uygulayarak bölgedeki Asur kontrolünü yeniden tesis etmeye çalışmıştır (Kerekes 2021, s. 115).

Bu durumun en somut örneklerinden birisini hiç kuşkusuz Asur İmparatorluğu için stratejik bir öneme sahip Tabal oluşturmaktadır. Tabal yöneticilerinden Ambaris, başlangıçta Asur'un müttefiki olmuş, ancak daha sonra bağımsızlık arayışına girerek Asur'a karşı bir direniş başlatmıştır. Bu durum üzerine II. Sargon, MÖ 713 yılında Tabal'a düzenlediği bir seferle bölgeyi kontrol altına almış, Ambaris'i görevden alarak yerel yönetimi doğrudan Asur'a bağlamıştır. Bölgedeki direnişin kaynağını oluşturan liderler tasfiye edilmiş ve Tabal, Asur valilerinin idaresine bırakılmıştır (Kerekes 2021, s. 114-115). Benzer şekilde Hilakku'da da yerel liderler Asur'un ağır vergi talepleri ve askeri baskıları nedeniyle sık sık isyan etmişlerdir. II. Sargon, MÖ 708'de bölgeye düzenlediği askeri seferlerle Hilakku'da Asur'a karşı direnişi bastırmış ve burada idari düzenlemeler yaparak Asur hâkimiyetini pekiştirmiştir (Kurt 2009, s. 330-331).

Öte yandan Asur'un kuzey sınırlarında yer alan bölgeler ise Urartu Krallığı'nın etkisi altında bulunuyordu ve bu durum Asur'un genişleme politikaları için ciddi bir engel teşkil ediyordu. Urartu, Asur'un Anadolu'ya olan nüfuzunu zayıflatmak amacıyla yerel halkları Asur'a karşı kıskırtmış ve kuzey bölgelerinde direniş hareketlerini desteklemiştir. II. Sargon, MÖ 714 yılında düzenlediği ünlü Urartu seferiyle Urartu'nun askeri ve siyasi gücünü önemli ölçüde zayıflatmış, böylece kuzey sınır güvenliğini geçici olarak sağlamıştır.

II. Sargon, isyanların bastırılmasının ardından Anadolu'da Asur otoritesini güçlendirmek için geleneksel Asur iskan politikalarını uygulamaya koymuştur. Bu politikalar, isyancı bölgelerdeki halkların sürgün edilmesi, yerlerine Asur'a sadık toplulukların yerleştirilmesi ve bölgenin ekonomik ve idari olarak Asur sistemine entegre edilmesi temeline dayanıyordu. İsyana karışan ya da direniş destekleyen halklar, Mezopotamya ve Suriye gibi imparatorluğun farklı bölgelerine sürgün edilmiştir. Özellikle Tabal, Que ve Hilakku sakinleri, bu sürgün politikasının hedefinde yer almıştır (Kurt 2009, s. 191). Tiglatpileser Dönemi'nde olduğu gibi sürgün edilen nüfusun yerine, Asur'un diğer bölgelerinden getirilen ve merkezi otoriteye bağlılığı bilinen topluluklar iskân edilmiştir. Bu nüfus değişimleri, Asur kültürünün ve yönetim anlayışının Anadolu'ya taşınmasına olanak sağlamış, aynı zamanda gelecekteki direniş ihtimallerini azaltmayı amaçlamıştır (Kerekes 2021, s. 115).

Bunun yanı sıra, II. Sargon'un iskan politikaları askeri tahkimatlarla desteklenmiştir. İsyanların yoğunlaştığı stratejik bölgelerde askeri garnizonlar kurulmuş, bu sayede hem yerel halkın kontrol altında tutulması hem de olası yeni direnişlerin önlenmesi hedeflenmiştir. Garnizonların varlığı, aynı zamanda Asur'un bölgedeki askeri hareket kabiliyetini artırmış ve sınır güvenliğini sağlamıştır (Adalı 2020, s. 288).

Ekonomik entegrasyon da II. Sargon'un iskan politikalarının bir diğer önemli boyutunu oluşturmuştur. Anadolu'daki ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve ekonomik kaynaklardan daha fazla faydalanmak amacıyla, iskân edilen sadık topluluklar tarım ve ticaret faaliyetlerini canlandırmıştır. Bu ekonomik faaliyetler, Asur'un Anadolu'daki çıkarlarını güçlendirmiş ve bölgeyi imparatorluğun ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir (Duymuş 2011, s. 113-114).

Sanherip Dönemi (MÖ 705–681) Asur İmparatorluğu'nun iç istikrarını yeniden sağlama ve dış tehditlere karşı etkin politikalar geliştirme sürecini karakterize eden bir dönemdir. MÖ 705 yılında babası II. Sargon'un Tabal bölgesindeki bir çatışmada hayatını kaybetmesinin ardından tahta geçen Sanherip, imparatorluk sınırlarını hem koruma hem de genişletme hedefi doğrultusunda hareket etmiştir (Kirchbaum 2004, s. 97). Bu bağlamda, Anadolu toprakları Asur'un ekonomik, ticari ve askeri çıkarları açısından stratejik önemini korumuş, ancak bölgedeki yerel liderlerin direnişleri, Asur otoritesinin bu coğrafyada uzun vadeli hâkimiyet kurmasını zorlaştırmıştır. Sanherip, özellikle Tabal, Kilikya ve kuzey sınır bölgelerinde meydana gelen isyanlarla mücadele etmiş ve bu isyanların ardından kapsamlı askeri operasyonlar ile nüfus politikalarını devreye sokmuştur (Kurt 2009, s. 191-193).

II. Sargon'un hükümdarlığının sonunda Kilikya'da bağımsızlığını yeniden inşa etmeye çalışan Azitawadda'nın çıkardığı isyan, bu bölgedeki ilk isyan olarak kaydedilmiştir. Karatepe'de bulunan çift dilli yazıtlardan anlaşıldığı üzere, Azitawadda, Asur'a karşı geniş bir halk topluluğunun desteğini almayı amaçlamıştır. Ancak, Azitawadda bu isyan sırasında ölmüştür. Sanherip, Kilikya kıyısındaki Tarsus ve çevresindeki ayaklanmaları bastırmak amacıyla bir sefer düzenlemiş ve Kirua'yı cezalandırmıştır (Nişancı 2019, s. 105). Bu isyan, Asur'un iktisadi olarak zor durumda kalmasına neden olmuştur, çünkü Que yolu isyancıların eline geçmiş ve Asur'un ihtiyaç duyduğu maden akışı durmuştur (Duymuş, 2011, s. 113-114).

Sanherip'in Kilikya'daki isyanları bastırması yaklaşık 10 yıl sürmüştür. Bu isyanların bastırılmasının ardından Que'de yeniden Asur hâkimiyeti tesis edilmiştir (Kurt 2009, s. 332). Sanherip, Tarsus'u yeniden inşa ederek başına kendisine bağlı bir yönetici atamıştır. Asur kralı, MÖ 695 yılında Tabal üzerine de bir sefer düzenlemiş, ancak burada büyük bir başarı elde edememiştir. İsyana karışan halklar, Mezopotamya ve Asur'un farklı bölgelerine zorunlu göçe tabi tutulmuş, burada tarım ve ekonomik faaliyetlerde çalıştırılmıştır. Tabal ve Kilikya'dan sürgün edilen nüfusun bir kısmı, Asur'un hakim olduğu başka bölgelere yerleştirilmiştir (Birecikli 2010, s. 35).

Sanherip'in Anadolu'daki isyanlara yönelik askeri ve idari müdahaleleri, Asur İmparatorluğu'nun disiplinli ve pragmatik yönetim anlayışını gözler önüne sermektedir.

Uygulanan iskân politikaları, Asur'un bölgedeki otoritesini pekiştirmiş olsa da uzun vadede kalıcı bir hâkimiyet sağlamaktan uzak kalmıştır. Bölgenin coğrafi ve demografik yapısı, yerel direnişlerin tamamen bastırılmasını engellemiş, Asur'un bu topraklardaki etkisi sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, Sanherip dönemi, Asur'un Anadolu'daki stratejik ve ekonomik çıkarlarını koruma çabalarının zirveye ulaştığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır (Aslan – Pekşen 2021, s. 7-8)

Esarhaddon'un hükümdarlık dönemi Asur İmparatorluğu'nun siyasi istikrarı sağlamaya yönelik çabaları ile Anadolu'daki isyanların yarattığı sorunların eş zamanlı olarak ele alındığı bir dönemdir. Esarhaddon, ilk yıllarında taht üzerindeki meşruiyetini güçlendirmek ve iç huzuru sağlamak için çalışmış; ardından imparatorluğun sınırlarını koruma ve genişletme politikalarına odaklanmıştır (Nişancı 2019, s. 108).

Babası Sanherip'in suikast sonucu öldürülmesinin ardından tahta geçen Esarhaddon (MÖ 681–669) , devletin sınırlarını genişletme gayesi gütmüş, Akdeniz kıyısındaki Fenike kentleri ve Kıbrıs kralları vergilerini ödemiş ve Mısır'ın bazı bölgeleri işgal edilmiştir. Ancak, birkaç yıl önce Urartu'yu yenilgiye uğratan Kimmerler, Asur için yeni bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bu tehditin sonucu olarak Kimmerlerle mücadele etmiştir. Asur ile Anadolu arasındaki ilişkiler, buradaki devletler vergilerini ödeyip isyan etmedikleri sürece sorunsuz devam etmekteydi. Ancak Melid ve Tabal krallıkları, Asur kralının öncelikli sorununun Mısır olmasından faydalanarak isyan etmişlerdir (Kurt 2006, s. 16). Asur kralının, Mugallu'nun yönetimindeki Melid üzerine düzenlediği sefer başarısızlıkla düzenlemiş, sonrasında Mugallu Tabal'a da egemen olmuştur. Söz konusu isyanlarda Kimmerler ve İskitler'in yol açtığı kaos ortamı ve Asur'a karşı isyanları destekleyen Lydia'nın da önemli bir rolü olmuştur (Duymuş 2011, s. 118).

Esarhaddon Dönemi'nde Kilikya kapılarının kontrolü ve Que bölgesindeki ekonomik çıkarlar üzerine odaklanan geleneksel Asur politikası sürdürülmüştür. Bu çerçevede Asur'un bu yöndeki sınırlarının güvenliğini sağlamak ve Asurlulaştırma amacıyla bölgeye çok sayıda sefer düzenlenmiştir (Nişancı 2019, s. 109). Bu durum ise bölgede Asur'a karşı isyanları da beraberinde getirmiş, çok sayıda Hilakku kenti harap edilmiştir ve isyana katılmayan bölgeler de tahribata uğramıştır. Esarhaddon, MÖ 676 yılında Que üzerine de bir sefer daha düzenlemiştir. Bu seferde Hilakku halkını yenmiş ve

Kimmerler'i Toroslar'ı geçerek Hupışna (Konya Ereğlisi) bölgesinde bir kez daha mağlup etmiştir (Kınal 1987, s. 258; Nişancı 2019, s. 111).

Kral, bu seferini 1951 yılında Nimrud'da bulunan kitabesinde şöyle anlatmaktadır, s.

"Evi çok uzaklarda olan Kimmeryalı barbar Teuşpa'yı ve tüm askerlerini Hubuşna Ülkesi'nde kılıçtan geçirdim. Hilakku insanların da ensesine bindim. Dağlarda yaşayan ve atalarım krallara boyun eğmemiş olan, dağlarının zorluğuna güvenen Tabal Ülkesi'nin komşusu Du'ua insanların şehirlerini, kasabalarını ve çevresindeki köyleriyle birlikte kuşatıp fethettim." (Luckenbill 1927, s. 212).

Bu olaylar, Asur'un Anadolu'daki hâkimiyetinin kesin olmadığını, yerel devletlerin ve göçebe kavimlerin Asur'a karşı direnç gösterdiğini ve isyan ettiğini göstermektedir. Bu durumda yerel güçlerin bir siyasi varlık gösterdiğinin kanıtıdır (Nişancı 2019, s. 112).

Esarhaddon'un uyguladığı bu politikalar, Asur'un Anadolu üzerindeki kontrolünü güçlendirmek için atılan stratejik adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak, bölgenin dağlık coğrafyası ve yerel halkların bağımsızlık arzuları, Asur'un bu hâkimiyeti kalıcı hale getirmesini engellemiştir. Yine de, Esarhaddon'un Anadolu'da uyguladığı politikalar, Asur İmparatorluğu'nun idari esnekliği ve askeri gücünün bir yansıması olarak, dönemin siyasal ve ekonomik dinamiklerini anlamada önemli bir örnek teşkil etmektedir (Kurt 2007, s. 118). Bu uygulamanın bir diğer boyutu ise isyancı nüfusun yerine Asur'un doğu eyaletlerinden sadık toplulukların yerleştirilmesidir. Böylece Asur yönetimi, Anadolu'da hem sadık bir toplumsal yapı oluşturmaya çalışmış, hem de Asur kültürünü ve idari sistemini bölgeye entegre etmiştir (Kurt 2007, s. 117-118).

Babası Esarhaddon'un ardından tahta geçen Asurbanipal, imparatorluğun sınırlarını korumak ve bölgesel direnişleri bastırmak amacıyla güçlü bir merkezi otorite tesis etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Anadolu, Asur'un ticari ve stratejik çıkarları açısından önemini korumakla birlikte, yerel liderlerin direnişi ve bölgesel isyanlar imparatorluğun bölgedeki hâkimiyetini sürekli olarak tehdit etmiştir. Tabal, Hilakku ve kuzey sınır bölgelerinde, özellikle Urartu Krallığı'nın etkisiyle kışkırtılan isyanlar, Asurbanipal'in Anadolu politikalarının temel hedefi olmuştur. Bu isyanlara karşı askeri müdahaleler ve

idari reformlar gerçekleştirilmiş, böylece Asur otoritesinin bölgedeki kalıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır (Nişancı 2019, s. 77). Özellikle, Geç Hitit şehir devletleri ve Urartu gibi güçlü bölgesel aktörler, Asurbanipal'in zayıflayan imparatorluk merkezi ile ilişkilerini yeniden şekillendirme yoluna gitmişlerdir. Esarhaddon döneminden ve daha önceki dönemlerden itibaren mücadele edilen Anadolu'daki yerel güçlerle Asurbanipal döneminde de bir takım ilişkiler kurulmuştur (Kirchbaum 2004, s. 114-116).

Asur'un vergi politikasının sonucu olarak Anadolu özellikle Tabal, Que bölgeleri ve Kuzeyde yer alan diğer bağımlı krallıkların isyanlarını engellemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Asur bölgede çıkan isyanları bastırmak için kralların politikalarına bağlı olarak yoğun mücadelelerde bulunmuştur. Bu çıkan isyanlar sonucunda sınır güvenliğine önem veren yapısından kaynaklı olarak, iskan politikası uygulamıştır (Gurney 2001, s. 46). Bu iskan politikasına bakıldığında Asur imparatorları, sınırlarını genişletirken sefer yaptıkları bölgede Asurlulaştırma politikası olarak ifade edilen bir iskan planı uygulamışlardır. Bu iskan politikası Mısır sınırlarından Babile kadar oradan Anadolu'ya kadar uygulanmıştır (Sever 2008, s. 102). Sefer düzenledikleri bölgelerde yer alan halkları isyanlar veya güvenlik nedeniyle Asur topraklarında yaşayan insanlarla mübadele yaparak değiştirmişlerdir (Nişancı 2019, s. 72-73) Bu sayede bölgede isyan çıkmasını engellemişler ve güvenlik, ekonomik çıkarlardan dolayı bu politikayı uygulamışlardır (Nişancı 2019, s. 72).

Bu politikanın uygulama alanlarından birisi de Anadolu olmuştur. İsyandar sonucunda bölgede uygulanan Asurlulaştırma politikası vergi kaynaklarının korunması, sınır güvenliğinin sağlanması, valilerin yönetiminin kolaylaşması, ticaret yollarının güvenliği gibi unsurlardan dolayı uygulanmıştır (Kurt 2007, s. 67). Bu doğrultuda Anadolu'da isyanlara ve vergi toplanması kesintisiz olarak devamlılığı ön planda tutulmuştur. İsyandardan ve Asurlulaştırma politikasından sonra önemli bir yere sahip olan bir diğer unsur Asur'un dış politikasından kaynaklı olarak MÖ I. Binlerden itibaren bölgedeki ticari faaliyetlerden sonra vergiye bağlanması konusu olmuştur (Gurney 2001, s. 46).

4.3.Vergi Politikası

Sargonidler dönemi, Asur İmparatorluğu'nun güçlü merkezi yönetim politikaları ve gelişmiş ekonomik yapısıyla en geniş sınırlarına ulaştığı bir dönemdir. Bu dönemde

Anadolu, hem stratejik hem de ticari açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Asur İmparatorluğu, Anadolu'dan düzenli vergi toplama yoluyla finansal kaynaklarını artırırken, aynı zamanda bu politikalar sayesinde bölge üzerindeki otoritesini pekiştirmeyi hedeflemiştir (Luckenbill 1927, s. 61-62).

Vergi sistemi, Asur'un merkezî yönetim modelinin taşra bölgelerine yansımaları şeklinde uygulanmış; yerel liderler, topladıkları vergileri doğrudan Asur otoritesine aktarmakla yükümlü kılınmıştır. Vergilerin türü ve miktarı, bölgenin coğrafi yapısı, ekonomik kaynakları ve Asur'a olan siyasi bağlılık düzeyine göre değişiklik göstermiştir. Anadolu'da tarım ürünleri, hayvancılık yan ürünleri, değerli madenler ve insan gücü gibi unsurlar üzerinden vergi alınırken; Anadolu'da yer alan bağımlı krallıklar, Asur ordusuna asker ve askeri ekipman sağlama yükümlülüğü altına sokulmuştur. Özellikle Tabal, Kilikya ve Melid gibi bölgelerde, düzenli olarak ödenen yıllık vergiler ve haraçlar, Asur İmparatorluğu'nun ekonomik istikrarı için temel kaynaklardan biri olmuştur (Luckenbill 1927, s. 73- 99).

III. Tiglatpileser'in (MÖ 745–727) hükümdarlığı, Asur İmparatorluğu'nun yeniden güç kazandığı, merkezi yönetimin sağlamlaştığı ve topraklarının etkin bir şekilde yönetildiği bir dönemi temsil eder. Tiglatpileser, hem askeri hem de idari reformlarla imparatorluğun kontrolünü pekiştirmiş ve bu süreçte Anadolu, stratejik ve ekonomik önemini korumuştur (Nişancı 2019, s. 71-75). III. Tiglatpileser, Anadolu'daki vergi politikalarını sadece ekonomik çıkarları için değil, aynı zamanda bölgedeki siyasi kontrolünü güçlendirmek amacıyla da kullanmıştır. Vergilerin düzenli şekilde toplanması, Asur'un bölgedeki otoritesini sürekli hatırlatırken; bu yükümlülükleri yerine getirmeyen yerel liderler genellikle askeri müdahalelerle cezalandırılmış ve yerlerine Asur'a sadık yöneticiler atanmıştır (Barnett 1975, s. 425; Kurt 2007, s. 74).

II. Sargon'un (MÖ 722–705) Anadolu'daki bağımlı krallıklar ve şehir devletleri üzerindeki hâkimiyeti, hem ekonomik kaynakların etkin kullanımı hem de siyasi otoritenin pekiştirilmesi amacıyla düzenlenmiş kapsamlı vergi politikalarına dayanıyordu (Kurt 2010, s. 70). II. Sargon'un vergi politikaları, sadece ekonomik fayda sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel entegrasyon ve siyasi kontrolü de hedeflemiştir. Vergilerin düzenli toplanması, Asur otoritesinin bir sembolü haline

gelirken; yükümlülüklerini yerine getirmeyen vassal liderler askeri müdahalelerle cezalandırılmış ve yerlerine Asur'a sadık yöneticiler atanmıştır (Barnett 1987 53; Kurt 2010, s. 73). Anadolu'dan toplanan bu vergiler, Asur'un batı sınırlarındaki askeri operasyonlarını finanse etmiş ve bölgedeki Asur kontrolünü uzun vadeli bir strateji olarak pekiştirmiştir. Daha sonraki dönemde de bu vergi politikası II.Sargon'un döneminde olduğu gibi yıkılışa kadar varlığını korumuştur (Nişancı 2019, s. 122). Asurluların her bölgedeki en önemli politikası bölgenin Asurlulaştırılması olmuştur. Bu amaçla savaş sonucu Asur'a bağlanan bölgelerin isyan önlenmesi amacıyla veya vergilerin düzenli toplanması için bölgelerde yoğun bir iskan değişikliğinden söz edilmektedir. Bu değişime paralel olarak Anadolu'da da Asur'a bağlı yöneticilerin idaresinde yeni şehirlerden ve bu şehirlerin bağlı olduğu Geç Hitit Şehir devletlerinden söz edilmiştir (Luckenbill 1927, s. 24-25).

Sanherip'in (MÖ 705–681) hükümdarlık dönemi, Asur İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasi yapısını yeniden düzenleyerek merkezi otoriteyi güçlendirdiği bir süreçtir. Bu dönemde, Anadolu üzerindeki Asur etkisi, ekonomik bağımlılık ve yerel liderlik sistemleri aracılığıyla pekiştirilmiş, vergi politikaları ise hem imparatorluğun mali ihtiyaçlarını karşılamak hem de batıdaki sınır bölgelerinde otoritesini sürdürmek için stratejik bir araç olarak kullanılmıştır. Sanherip, Anadolu'daki yerel krallıklar ve şehir devletlerinden alınan vergileri, kapsamlı ve düzenli bir sistem dahilinde toplatarak bölgenin Asur merkezi ekonomisine entegrasyonunu sağlamıştır. Vergiler, Asur'un tarımsal, ticari ve askeri ihtiyaçlarına katkıda bulunacak şekilde çeşitlendirilmiş, bu süreçte tarım, hayvancılık, maden çıkarımı ve insan gücü gibi farklı kaynaklar ekonomik sistemin temel taşlarını oluşturmuştur (Grayson 1987, 134). Ekonomik açıdan, Anadolu, Asur İmparatorluğu için önemli bir kaynak bölgesiydi. Bölgede tarımsal üretim ve hayvancılık, imparatorluğun ekonomisine katkı sağlarken, aynı zamanda ticaret yolları üzerinden geçen malzemeler de önemli bir gelir kaynağıydı. Sanherip, bu ticaret yollarını ve ekonomik faaliyetleri denetlemek için idari yapılar kurmuş, Anadolu'da toplanan vergilerin merkezi yönetime akışını sağlamıştır (Kurt 2009, s. 189-191; Aslan – Pekşen 2021, s. 7).

Esarhaddon'un (MÖ 681–669) hükümdarlığı, Asur İmparatorluğu'nun siyasi istikrarı yeniden tesis ettiği, bölgesel otoritesini pekiştirdiği ve ekonomik altyapısını geliştirdiği

bir dönemi temsil eder. Babası Sanherip'in reformist politikalarını devam ettiren Esarhaddon, imparatorluk yönetiminde daha kapsayıcı ve dengeli bir yaklaşım benimsemiştir (Nişancı 2019, s. 107). Vergilerin toplanması ve denetlenmesi, Asur'a sadık yerel liderler veya valiler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çivi yazılı belgelerle düzenli kayıt tutulmuş ve bu sistem, Anadolu'daki kaynakların Asur'un merkezî ekonomisine etkin bir şekilde birleştirilmesini sağlamıştır. Esarhaddon, vergi toplama sürecinde düzenli raporlama ve sıkı bir denetim mekanizması oluşturmuş, bu sayede Anadolu'daki ekonomik ve siyasi kontrolünü güçlendirmiştir (Duymuş 2011, s. 118).

Asurbanipal'in (MÖ 669–627) hükümdarlık dönemi, Asur İmparatorluğu'nun gücünün zirvesini yaşadığı ancak aynı zamanda iç ve dış sorunların arttığı bir süreçtir. Bu dönemde Asurbanipal, Anadolu'daki vasal krallıklar ve şehir devletleri üzerindeki kontrolünü sürdürmek ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için sistematik bir vergi politikası yürütmüştür (Adalı 2020, s. 264-268) Anadolu'daki vergi sistemi, bölgenin coğrafi ve ekonomik özelliklerine göre çeşitlendirilmiştir. Tarım ürünleri vergisi kapsamında tahıl, zeytinyağı, üzüm ve incir gibi ürünler alınırken, hayvancılıkla uğraşan topluluklardan koyun, keçi ve sığır ile yün, deri ve süt ürünleri gibi yan ürünler talep edilmiştir. Ayrıca, Anadolu'nun zengin maden yataklarından demir, bakır, gümüş ve altın gibi metaller üzerinden alınan vergiler, Asur'un askeri ve ekonomik gücüne katkı sağlamıştır. Vassal krallıklar ve şehir devletlerinden alınan altın, değerli taşlar ve egzotik ürünlerden oluşan haraçlar, hem ekonomik bir kaynak hem de Asur'un bölgedeki prestijinin bir göstergesi olmuştur. Bunun yanı sıra, zorunlu iş gücü sağlanması ve askerî destek talepleri, Asur'un büyük inşaat projeleri ile sınır güvenliğini destekleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır (Kurt 2009, s. 192).

Bu politikaların temel amacı, Asur'un ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak ve imparatorluğun siyasi otoritesini pekiştirmektir. Anadolu'dan gelen vergiler, Asur'un tarımsal üretimini artırmış, saray ekonomisini desteklemiş ve askeri seferler için kaynak sağlamıştır. Ayrıca, Anadolu'nun Asur'un ekonomik ve siyasi sistemine entegrasyonu, ticaret yollarının ve doğal kaynakların merkezi yönetime bağlanmasıyla imparatorluğun batıdaki gücünü pekiştirmiştir. Vergi toplama süreci, yerel liderler ve Asur'a sadık valiler tarafından yürütülmüş, detaylı kayıtlar tutularak düzen sağlanmıştır. Asurbanipal'in sıkı denetim politikası, vassal krallıkların Asur otoritesine bağlılıklarını

sürdürmelerini sağlamış ve bu sayede bölgedeki Asur kontrolü güçlendirilmiştir (Kirchbaum, 2004, s. 116).

Asurbanipal döneminde Mısır'a yoğun seferler düzenlenmiş ve iki büyük sefer sonucunda Mısır hakimiyeti sağlanarak Filistin-Suriye bölgesine dönülmüştür. Bu dönemde Asur İmparatorluğu, Anadolu'nun siyasi ve idari yapısında önemli değişimler oluşmasına neden olmuştur (Duymuş 2011, s. 193). Anadolu'daki birçok bölge Asur egemenliği altına girmiştir ve Asur, Anadolu'daki çeşitli krallıklar ve şehir devletleri üzerinde doğrudan veya dolaylı kontrol sağlamıştır (Kirchbaum 2004, s. 116). Asurbanipal dönemi, Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'daki idari yapısının vasal krallıklar ve bölgesel yöneticiler aracılığıyla sürdürüldüğü bir dönemdir. Ancak bu yönetim sistemi, Asur'un askeri ve ekonomik gücünün zayıflamasıyla birlikte daha kırılgan hale gelmiştir. Anadolu'daki yerel krallar, Asurbanipal döneminde imparatorluk merkeziyle olan ilişkilerini yeniden düzenlemek zorunda kalmış, bazı bölgelerde Asur kontrolü zayıflamıştır. Asurbanipal'ın ölümünden sonra Asur İmparatorluğu iç ve dış tehditlerle karşılaşmıştır (Nişancı 2019, s. 124; Kuhrt 2017, s. II 214).

4.4. Ticaret Yolları

Vergi politikası dışında dönemde önemli bir yere sahip olan unsur hiç şüphesiz ticaret yolları olmuştur. Anadolu-Asur ilişkilerinde önemli bir konuma sahip olan ticaret yolları koloniler çağından itibaren önemli bir yere sahiptir. Bu unsurun önemine bakıldığında özellikle Que yolu olarak geçen bölgenin durumu tarih boyunca önemini korumuştur. İsyenlar sonucunda tehlikeye düşen yollar ticari faaliyetlerinin yanında vergi akışı açısından son derecede önem arz etmiştir (Kurt 2009, s. 189-191; Aslan – Pekşen 2021, s. 7).

Yeni Asur İmparatorluğu'nun kontrol ettiği ticaret yolları, Mezopotamya'dan başlayarak Anadolu, Levant, İran ve Arabistan'a kadar geniş bir alanı kapsamaktaydı. Bu yollar, hammaddelerin, tarımsal ürünlerin ve lüks tüketim mallarının taşınmasını sağlarken, aynı zamanda ekonomik sistemin temelini oluşturmuştur (Bing 1987, s. 63). Doğu-batı ekseninde uzanan yollar, Mezopotamya'yı Anadolu'nun maden zenginlikleri ve Batı Anadolu'daki lüks mallarla buluştururken, Kilikya Geçidi gibi stratejik noktalar bu bağlantıyı kolaylaştırmıştır. Kuzey-güney hattında ise Urartu ve Doğu Anadolu ile

Akdeniz ve Arabistan arasındaki ticaret, ekonomik canlılığı artırmış, aynı zamanda askeri hareketlilik için de hayati önem taşımıştır. Ayrıca, Asur'un karayolu ağları Levant kıyısındaki liman şehirleri aracılığıyla Akdeniz deniz ticaretiyle birleşmiş ve Kıbrıs ile Fenike üzerinden Batı Akdeniz'e ulaşımı mümkün kılmıştır (Kurt 2009, s. 334).

Yeni Asur İmparatorluğu, ticaret yollarının güvenliğini ve düzenini sağlamak amacıyla kapsamlı bir idari sistem oluşturmuş ve bu yolların kontrolünü sağlamak için yerel valiler ile vasal krallıklardan yararlanmıştır. İmparatorluk bürokrasisi, ticaretle ilgili işlemleri sıkı bir şekilde kayda almış, yollar üzerinde taşınan mallardan alınan vergiler sayesinde Asur'un ekonomik gücünü pekiştirmiştir. Bu kapsamlı kontrol sistemi, ticaretten elde edilen gelirlerin düzenli bir şekilde imparatorluk ekonomisine akışını sağlamış ve ticaret yollarını yalnızca ekonomik bir araç değil, aynı zamanda siyasi bir kontrol mekanizması haline getirmiştir (Kurt 2008, s. 121).

Yeni Asur döneminde ticaret yolları, sadece ekonomik kazanç sağlamakla kalmamış, aynı zamanda siyasi ve askeri stratejilerin önemli bir bileşeni olarak öne çıkmıştır. Bu yollar, imparatorluğun sınır bölgelerinde otoritesini pekiştirmesini sağlamış ve bölgesel direnişlerin bastırılmasında kritik rol oynamıştır. Ayrıca, ticaret yolları üzerindeki kontrol, Asur ordularının lojistik ihtiyaçlarını karşılamış, Mısır, Elam ve Urartu gibi güçlü komşulara karşı düzenlenen seferlerin başarısını desteklemiştir (Pınarcık 2018, s. 402).

Sargonidler dönemi (MÖ 722–609), Asur İmparatorluğu'nun ekonomik, siyasi ve askeri gücünün zirvesine ulaştığı, aynı zamanda Anadolu ticaret yollarının stratejik ve ekonomik açıdan belirgin bir öneme sahip olduğu bir dönemdir. Sargonid kralları, bu yolların güvenliğini sağlamak, ticaret akışını düzenlemek ve bölgeyi Asur'un ekonomik sistemiyle entegre etmek için kapsamlı idari ve askeri stratejiler geliştirmiştir (Nişancı 2019, s. 105-106).

Anadolu ticaret yolları, doğu-batı yönünde Mezopotamya'dan Akdeniz kıyılarına uzanan ana hatları ve Kilikya Geçidi gibi stratejik geçitleriyle Asur'un batıya yönelik genişleme politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu geçitler, Mezopotamya'yı Suriye ve Levant üzerinden Akdeniz limanlarına bağlamış, ticaretin yanı sıra askeri lojistiğin

de güvenliğini sağlamıştır. Sargon II'nin (MÖ 722–705) Tabal ve Que bölgelerini Asur otoritesine bağlaması, bu ticaret yollarının kontrol altına alınmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Sargon II, özellikle Kilikya Geçidi üzerinden Tarsus gibi ticaret merkezlerini denetim altına alarak, Anadolu'daki ticari faaliyetlerin Mezopotamya ile entegrasyonunu sağlamıştır (Kınal 1973, s. 13).

Sanherip'in (MÖ 705–681) hükümdarlığı, Anadolu ticaret yollarının ekonomik ve askeri amaçlarla güçlendirilmesine yönelik reformlarla öne çıkmıştır. Batı Anadolu'daki vasal krallıklar ve şehir devletleriyle geliştirilen ilişkiler, bu yollar üzerinden taşınan haraç ve ticari malların düzenli bir şekilde Asur'a ulaşmasını sağlamıştır. MÖ 701'deki Batı Seferi sırasında ticaret yollarının güvence altına alınması, Asur'un bölgedeki direnişi bastırması ve ticari akışı sürdürmesi açısından kritik olmuştur (Kınal 1973, s. 13). Bu dönemde kara ticaret yolları, Fenike ve Kıbrıs üzerinden gerçekleşen deniz ticareti ile bütünleştirilmiştir (Kurt 2009, s. 199-200).

Esarhaddon (MÖ 681–669) döneminde, Anadolu ticaret yolları, Mısır'a yönelik askeri seferlerde stratejik bir lojistik destek aracı olarak işlev görmüştür. Kilikya Geçidi ve doğu-batı ticaret rotaları üzerinden taşınan madenler, tahıllar ve tekstil ürünleri, Asur'un ekonomik büyümesine önemli katkılar sağlamış; vasal krallıklar bu yolların güvenliğinin sağlanmasında aktif bir rol oynamıştır (Kurt, 2008, s. 128). Esarhaddon'un Anadolu ticaret yollarını etkin olarak kullanılması amaçlı Kimmerlerle mücadele etmiştir. Dönemde ortaya çıkan isyanlar neticesinde yirmi bir Hilakku kentini tahribata uğratması da bu ticaret yollarının Sanherip döneminde olduğu gibi isyancıların eline geçmesine engel olma amacını taşır (Kurt 2006, s. 16).

Asurbanipal'in (MÖ 669–627) dönemi, Anadolu ticaret yollarının hem ekonomik kaynakların taşınmasında hem de Asur'un sınırlarının savunulmasında kritik bir rol oynadığı bir süreç olmuştur. Batı Anadolu'dan gelen lüks mallar ve madenler, Asur sarayının lüks tüketim ihtiyaçlarını karşılamış, bu yollar üzerinden elde edilen haraç ve askeri destek, Elam ve Mısır'a düzenlenen seferlerde hayati bir destek sağlamıştır. Bu dönemde, yerel vasal krallıkların ve liderlerin Asur'a sadakati, ticaret yollarının güvenliği ve istikrarı açısından belirleyici olmuştur (Kurt 2008, s. 129).

Sargonidlerin son döneminde (MÖ 627–609) , Asur'un iç karışıklıkları ve Babil ile yaşanan siyasi gerilimler, Anadolu ticaret yolları üzerindeki kontrolü zayıflatmıştır. Ancak, bu yollar hâlâ ekonomik ve askeri stratejilerde önemli bir rol oynamaya devam etmiştir (Kurt 2008, s. 129).. MÖ 609'da Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla, Anadolu ticaret yolları üzerindeki Asur hâkimiyeti sona ermiş ve Kilikya gibi Anadolu'da Asur açısından önem arz bölgeler bağımsız olmuştur (Kurt 2008, s. 129).

4.5.Güvenlik

Ticaret yollarının hakimiyetinde ve Anadolu'da Asur'a bağlanan eyaletlerde hakimiyeti sağlamada en önemli unsurlardan birisi güvenlik olmuştur. Güvenliğin sağlanmasında alınan önlemler neticesinde Asur'un Anadolu'da Asurbanipal dönemine kadar aralıklarla imparatorluğun etkisi söz konusudur.

Anadolu, Asur'un batı sınırlarını koruma, ticaret yollarını güvence altına alma ve vasal krallıkların bağlılığını sürdürme hedefleri doğrultusunda bir tampon bölge işlevi görmüştür. Sargonidler, bu hedeflere ulaşmak için yoğun askeri seferler düzenlemiş, diplomatik ilişkiler geliştirmiş ve idari düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bunların dışında sınır bölgelerine askeri garnizonlar kurmuşlardır (Nişancı 2019, s. 71).

III. Tiglat pileser döneminde başlanan reform hareketleri sonucunda ortaya çıkan gelişmelerden birisi şüphesiz garnizonların kurulması olmuştur. Bu kurulan garnizonların en önemli görevleri sınır bölgelerindeki güvenliğin sağlanması olmuştur (Gökçek 2015, s. 158).

II. Sargon (MÖ 722–705) döneminde, Anadolu'daki güvenlik politikaları daha sistematik bir hâl almıştır. II. Sargon, bölgedeki Tabal ve Que gibi krallıkların Asur otoritesine meydan okuyan girişimlerini bastırarak, MÖ 713'te Tabal'a düzenlediği seferle bu bölgedeki yerel liderleri kontrol altına almıştır (Kurt 2007, s. 75-76).

Sanherip (MÖ 705–681) döneminde Anadolu'da güvenlik önlemleri artırılmış ve diplomatik ilişkiler derinleştirilmiştir. Sanherip, MÖ 701'de düzenlediği Batı Seferi ile Asur'a karşı oluşabilecek ittifakları dağıtmış ve bölgedeki direnişi bastırarak, Bastırılan isyanlar sonucunda Anadolu'da ticaret yolları güvenliği sağlanmıştır.

İsyanlarla uğraşılan on yılın ardından vergi akışının tesis edilmesi sonucunda Asur ilerleyişini devam ettirmiştir (Kurt 2009, s. 200).

Esarhaddon (MÖ 681–669) döneminde, Anadolu Asur'un batıya yönelik genişleme politikalarının bir parçası hâline gelmiştir. Dönemde Parsua gibi bölgelerde güvenliği tesis ederek Anadolu coğrafyasındaki seferlere devam etmiştir. Bölgedeki vasal krallıklarla sürdürülen diplomasi, Asur'un otoritesini sağlamlaştırmış ve ticaretin kesintisiz sürdürülmesine olanak tanımıştır (Luckenbill 1927, s. 73-99).

Esarhaddon döneminde, Asur'un Anadolu seferlerinin temel amacı sınır güvenliğini sağlamak ve bu bölgeden at tedarik etmektir. Anadolu'nun kuzeyine yapılan bu seferlerde, Esarhaddon ve Urartu Kralı II. Rusa arasında ciddi mücadeleler yaşanmıştır. Bu mücadeleler sonucunda iki devletinde bazı sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Bu duruma rağmen siyasal güç mücadeleleri devamlı sürmüştür. Ancak, bu dönemde Kimmer ve İskit akınlarının başlaması, her iki taraf için de büyük sıkıntılar yaratmıştır. Urartu'nun Asur'a karşı Kimmerlerle bir anlaşma yapma olasılığı da vardı. Bu durum, Kimmerler'in Urartu ile birleşerek Şupria Kalesi'ne saldırabileceği endişesiyle bir fal sorusunda dile getirilmiştir:

*“Urartu kralı Rusa, Kimmerler ile birleşerek Şupria'ya saldıracak mı?
Şubria'nın kalelerini ilhak edip kendi ülkeleri yapacaklar mı?”*

Daha sonra Van Gölü'nün batısındaki bu şehir, Esarhaddon tarafından alınmıştır (Duymuş 2011, s. 121). Asur kralı, Tanrı Asur'a yazdığı mektupta bu olayı şu şekilde anlatmıştır:

“Urartu Kralı Rusa'nın Urartu'dan Şupria'ya kaçan kişiler hakkında yazdığı mektubu dikkate almadım. Asur'un yardımıyla Şupria kentini fethettim ve halkını saydım. Tanrılar benim haklılığımı ve doğruluğumu onayladılar. Urartulu kaçakları bulup kendi topraklarına geri götürdüm ve Asur'da büyük miktarda kurbanlık sığır, koyun ve yemek dağıttım.” (Luckenbill 1927, s. 236).

Bu dönemde Anadolu'nun yapısında, Urartular, Kimmerler ve İskitler ile sürekli mücadeleler olmuştur (Duymuş 2011, s. 121). Esarhaddon döneminde, bu isyanlar

dışında Anadolu'ya fazla müdahale edilmemiştir. Melid ve Tabal isyanları sonucunda yaşanan katliamlar ve sonrasında Urartu ve diğer yerel halkların faaliyetleri, Esarhaddon'un döneminde Anadolu ile daha az ilgilenmesine yol açmıştır (Zimansky 2020, s. 251). Ancak istilalar ve isyanlar nedeniyle bazı tedbirler alınmıştır ve temel amaç sınır güvenliğini sağlamak, vergilerin düzenli alınması, isyanların önlenmesi amaçlı yerel siyasi ve idari yapının kurulması olmuştur. Asur'un Anadolu politikasının temelinden itibaren ve prensip olarak kabul ettiği dış politikası olan Asurlulaştırma politikası neticesindeki faaliyetleri olmuştur (Nişancı 2019, s. 112).

Asurbanipal döneminde Mısır'a yoğun seferler düzenlenmiş ve iki büyük sefer sonucunda Mısır hakimiyeti sağlanarak Filistin-Suriye bölgesine dönmüştür. Bu dönemde Asur İmparatorluğu, Anadolu'nun siyasi ve idari yapısında önemli değişimler oluşmasına neden olmuştur (Duymuş 2011, s. 193).. Anadolu'daki birçok bölge Asur egemenliği altına girmiştir ve Asur, Anadolu'daki çeşitli krallıklar ve şehir devletleri üzerinde doğrudan veya dolaylı kontrol sağlamıştır (Kirchbaum 2004, s. 116).

Esarhaddon döneminde Kimmerler Konya'ya kadar ilerleyerek Asur ve Lidya arasındaki toprakları ele geçirmiştir. Kimmerler, Anadolu için büyük bir tehdit oluştururken, Asurbanipal dönemine gelindiğinde bu kavim Lidya'ya kadar olan bölgeyi baskı altına almıştı ve Asur'un yoktu (Duymuş 2011, s. 126). Mısır seferi sonunda Asur sarayına vergileri ve armağanlarını gönderen yöneticiler arasında Tabal kralı Mugallu ile Hilakku kralı Sandaşarma da bulunur. Bu, Asurbanipal döneminde Asur'un egemenlik alanının Tabal'a (Kayseri) kadar uzandığını göstermektedir (Memiş 2007, s. 235). Kimmerler'in yerel krallık merkezlerine saldırıları artmış ve bu baskı karşısında Tabal ve Hilakku kralları Asurbanipal'in himayesini istemiştir. Rassam stelinde **(Resim.6)** yazana göre:

"Tabal Kralı Mugallu, kendi kızını çeyiziyle birlikte Ninive'ye getirip ayaklarımı öptü. Mugallu'ya atlardan oluşan büyük bir yıllık vergi koydum. Hilakku Kralı Sandaşarma, kendi kızını bana cariyelik etsin diye Ninive'ye getirip ayaklarımı öptü (Luckenbill 1927, s. 297).

Bu dönemde Asur'dan yardım isteyen bir başka devlet Lidya olmuştur. Kimmerler, Lidya başkentini tehdit etmiş ve Sardes'in tehdit altında olmasından dolayı Gyges Asur

kralı olan Asurbanipal'dan yardım istemiştir. Rassam stelinde bu olay şu şekilde anlatılır:

"Lidya kralı Gyges'e, Asur tarafından rüyasında benim ismim malum olan. Gyges, bana hediyelerle elçi gönderdi. Kimmerler'e karşı yardım ettiğim gün tanrılarım Asur ve İştar'ın yardımıyla düşmanlarını yenmeye başladı."
(Luckenbill 1927, s. 297-298).

MÖ 645 yılına ait yazılı belgelerde Kimmerler'in lideri Tugdamme'nin Asur'a iki saldırı düzenlediği, ancak ikinci saldırı sırasında öldüğü belirtilir. İlk saldırısının Ninive'de gerçekleştiği kaydedilmiştir. Bu saldırı sonucunda Tugdamme, Tabal kralını oğlunu kendine destek amaçlı yanına çekmiştir ve Anadolu'daki Asur-Tabal-Lidya ittifakını bozmuştur (Duymuş 2011, s. 127; Nişancı, 2019, s. 124).

Asurbanipal, ülke kuzeyinde Urartu ile yoğun mücadelelere girmiştir, ancak kuzey düşmanları Asur'un merkezine yaklaşmıştır. Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan Urartu Krallığı, Asur İmparatorluğu'nun en önemli rakiplerinden biriydi. Asurbanipal döneminde Urartu ile ilişkiler, daha çok diplomasi ve zaman zaman askeri tehditlerle dengede tutulmaya çalışılmıştır. Urartu, Asur'un zayıfladığı anlarda Anadolu'nun kuzeydoğusunda bağımsız hareket edebilme potansiyeline sahip bir krallık olarak dikkat çekmiştir (Kuhrt 2017, s. II 236-239). Asurbanipal, bu bölgedeki kontrolünü koruyabilmek için bölgesel valiler atamış ve Urartu sınırında askeri karakollar bulundurarak Anadolu üzerindeki otoritesini sağlamaya çalışmıştır. Urartu Kralı II. Rusa, Med tehlikesine karşı Asur ile dostane ilişkiler kurmak için elçiler göndermiştir. Bu yakınlaşmanın nedeni Medler'dir. Urartu, II. Rusa döneminde Asur hakimiyetini tanımıştır (Kirchbaum 2004, s. 121; Kuhrt 2017, s. II 214).

Asurbanipal dönemi, Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'daki idari yapısının vasal krallıklar ve bölgesel yöneticiler aracılığıyla sürdürüldüğü bir dönemdir. Ancak bu yönetim sistemi, Asur'un askeri ve ekonomik gücünün zayıflamasıyla birlikte daha kırılgan hale gelmiştir. Anadolu'daki yerel krallar, Asurbanipal döneminde imparatorluk merkeziyle olan ilişkilerini yeniden düzenlemek zorunda kalmış, bazı bölgelerde Asur kontrolü zayıflamıştır. Asurbanipal'ın ölümünden sonra Asur İmparatorluğu iç ve dış tehditlerle karşılaşmıştır (Nişancı 2019, s. 124; Kuhrt 2017, s. II 214). Onun ölümünden

sonra imparatorluk zayıflamış ve sonunda yıkılmıştır. M.Ö. 612'de Medler ve Babilliler Ninive'yi ele geçirmiş, Asur'un merkezi otoritesi yok edilmiştir. Ninive'nin düşüşünden sonra, Asur'un kalıntıları Harran'da direniş göstermeye çalışmış ancak M.Ö. 609'da burası da ele geçirilmiştir. Asur İmparatorluğu'nun zayıflaması ve yıkılması, Mezopotamya tarihinin önemli olaylarından biridir (Kırchbaum 2004, s. 121-122).

Sargonidler döneminde gerçekleşen bu gelişmeler neticesinde güvenliğin sağlanmasının ön planda tutulduğu görülür (Nişancı 2019, s. 71). Bunun dışında vali atamaları vasıtasıyla vergi toplanılması ve Asur'un Anadolu'da söz sahibi olduğu bir konumda yer alması kabul görmektedir (Kurt 2007, s. 74-75). Vergi politikaları sonucunda Anadolu'dan alınan vergilerin finanse edilerek yoğun sefer politikasına girilmesi ve bu vergi akışının devamlılığın sağlanması amacı güdülür (Gurney 2001, s. 46). Bunlar dışında ticaret yollarına hakimiyetin önemi hususu imparatorluk için önem arz eden bir konudur (Kurt 2009, s. 200).

SONUÇ

Sargonidler Dönemi kaynaklarına göre, Anadolu'nun siyasal ve idari yapısını değerlendirildiğinde bazı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bu hususlara bakıldığında hiç şüphesiz en önemlisi Asur'un Anadolu'ya yönelik zaman ve şartlara göre değişen bir politika izlemiş olduğudur. Asur kralı I. Şamşı-Adad'ın temellerini atmış olduğu Anadolu'nun zenginlik kaynaklarını ele geçirmek ve Akdeniz ticaretini kontrol altında tutmak olarak özetlenebilecek olan Asur'un geleneksel Anadolu politikası Sargonidler Dönemi kralları tarafından kıyasıya uygulanmıştır.

Söz konusu politika, III. Salmanassar Dönemi'nde her yıl yapılan seferlerle Anadolu'daki Geç Hitit Şehir Devletlerinden yıllık vergi, haraç ve hediyeler almaya dayanmaktadır. Sözü edilen devletler yıllık vergilerini düzenli olarak ödedikleri sürece Asur açısından bir sorun teşkil etmemiştir. Ancak III. Salmanassar'ın ölümünden sonra III. Tiglatpileser'in başa geçmesiyle sonuçlanan yaklaşık 70-80 yıllık sürede Geç Hitit Şehir Devletleri Asur'un Anadolu'daki menfaatleri aleyhine Urartu kralı II. Sarduri ile bir koalisyon içerisinde yer almaları Asur Anadolu politikalarında bir takım köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. III. Tiglatpileser'in müttefikleri MÖ 743 yılında Halpa Savaşı'nda yenilgiye uğratması sonrasında artık Asur'un sefer yaptığı yerleri ilhak ederek valiler aracılığıyla yönetme politikasını hayata geçirdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu politika II. Sargon başta olmak üzere Sargonidler Dönemi kralları tarafından başarıyla uygulanmıştır.

Öte yandan Sargonidler Dönemi Asur kralları Anadolu'da sefer yaptıkları yerlerdeki halkı toplu nüfus nakilleriyle Asur başkentlerine yakın yerlere yerleştirmeleri, yerlerine ise bu bölgelerden Asurluların aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu uygulama birden fazla amaç için hayata geçirilmiştir. Her şeyden önce nüfusu dengelemek suretiyle söz konusu bölgelerde çıkan isyanlara engel olmak, sınır güvenliğini sağlamak ve bu bölgeleri Asurlulaştırmak amaçlanmıştır. Ayrıca vergilerin düzenli toplanması da bir diğer önemli amaç olarak değerlendirilmelidir.

Sargonidler Dönemi'nde de Asur'un Anadolu ile ilişkilerinin temelinde ekonomik nedenler yatmaktadır. Bu nedenle zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip Geç Hitit

Şehir devletlerinden olan Tabal, Que, Hilakku, Melid, Kargamış özellikle daima bu dönem Asur krallarının hedefinde olmuşlardır. Ancak Sargonidler Dönemi'nde Asur'un Anadolu'ya yönelik politikalarında ve Anadolu'da kurmayı amaçladığı idari yapıda tek belirleyicinin Geç Hitit Şehir Devletleri olmadığı da anlaşılmaktadır. Öyle ki Asur'un Anadolu'ya dair izlediği geleneksel politika, aynı zamanda o zamanlar Doğu ve Orta Anadolu'daki Urartu ve Phrygler tarafından da izlenen politikaydı. Yani her iki devlette Akdeniz'e ulaşmak ve Akdeniz ticaretini ellerinde tutmayı amaçlamaktaydılar. Bunun yanı sıra Anadolu'ya yönelik Kimmer ve İskit saldırıları da Sargonidler Dönemi'nde Anadolu'nun tarihi coğrafyasının karmaşık bir yapı arz etmesinde belirleyici unsurlardan birisini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Adalı, S. F (2020). Yeni Asur Krallığı'nın Orta Anadolu'ya İlgisi, s. Melid, Tabal, Frig ve Lidya İlişkileri (ed. K. Köroğlu-S. F. Adalı) , *Asurlular, Dicle'den Toroslar'a Tanrı Asur'un Krallığı*, İstanbul, s. Yapı Kredi Yayınları, ss. 276-299.
- Akçay, A (2011). *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Akyüz, F (2013). *Asur Devleti'nin Başkentleri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Albayrak İ. – Erol H (2016). Kültepe Tabletleri, IX/a, Ankara, s. Türk Tarih Kurumu.
- Alkım, U. B (1965). İslahiye Bölgesi Araştırmaları, s. Tilmen ve Gedikli Hüyük Kazıları 1964, *Türk Arkeoloji Dergisi* (22) , ss. 70-79.
- Alparslan, M (2005a). Gurgum Krallığı, *Arkeoatlas 4*, Arkeoloji Raporu, ss. 15-26.
- Alparslan, M (2005b). Pattin (Unqi) Krallığı, *Arkeoatlas 4*, Arkeoloji Raporu, ss. 27.
- Aslan, C. – Pekşen, O (2021). Yeni Asur Dönemi'nde Asur Devleti'nin Batı Seferlerinin İktisadi Kazanımları ve Bu Kazanımların Korunmasına Yönelik Faaliyetler, *Near East Historical Review*, 11/1, pp. ss. 1 - 15.
- Bahar, H (2010). Eskiçağ Uygarlıkları. Konya, s. Kömen Yayınları.
- Barnett, R. D (1976). *Sculptures From The North Palace of Ashurbanipal at Nineveh (668-627 B.C.)*. London, s. British Museum Press.
- Bing, J. D (1987). *A History of Cilicia During The Assyrian Period*, Michigan.
- Birecikli, F (2010). *Yeni Asur Devleti Siyasi Tarihi ve Kültürü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Cavaignac, E (1950). *Les Hittites*, Paris.
- Çambel, H (1999). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume II*, Karatepe-Aslantaş, Walter de Gruyter, Berlin. New York.
- Çambel, H. – Özyar, A (2002). *Karatepe Arslantaş, Azatiwataya Die Bildwerke*, Mainz am Rhein.
- Çilingiroğlu, A (1984b). *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri*. İzmir, s. Ege Üniversitesi.
- Delaporte, L (1936). *Les Hittites*, Paris, s. E. De Boccard.

- Delaporte, L (1936). Malatya, Arslantepe I. Paris, s. E. de Boccard.
- Demir, F (2021) , Karatepe Azatiwataya, İstanbul.
- Dezsö, T (2020). Asurlular'ın Anadolu Seferleri (ed. K. Köroğlu-S. F. Adalı) , *Asurlular, Dicle'den Toroslar'a Tanrı Asur'un Krallığı*, İstanbul, s. Yapı Kredi Yayınları, ss. 128-162.
- Dinçol, A. M (1982). Geç Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, İstanbul, s. Görsel Yayınları, ss. 122-137.
- Duymuş, H. H (2011). *Asur Devleti'nin Dış Politikası (Yeni Asur Devri)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, Ankara.
- Elayi, J (2017). Sargon II, King of Assyria. Atlanta, s. SBL Press.
- Elayi, J (2021). L' Empire assyrien, Perrin, France.
- Erzen, A (1940). Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft, Leipzig.
- Gökçek, L. G (2015). Asurlular. Ankara, s. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Grayson, A. K (1991). *Assyrian Rulers Of The Early First Millennium BC II (1114-859)*. Toronto, s. University of Toronto Press.
- Grayson, A. K (2008). Assyria, s. Sennacheriband Esarhaddon (704-669 BC). *CAH*, Vol. III, Part II, (ed. John Boardman, İ. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond,
- Grayson, A. K (1998) , Assyrian Expansion Into Anatolia In The Sargonid Age (c.744-650 B.C) XXXIV. *Uluslararası Assirioloji Kongresi (6-10 Temmuz 1987)* , Ankara, s. Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 131-135.
- Gurney, O. R (2001). Hititler. çev. Pınar Arpaçay, Ankara, s. Dost Kitabevi.
- Hawkins, J. D (2000). Inscriptions of the Iron Ages, Corpus of Hieroglyphic Luwian, Vol. I, Berlin, New York.
- Hawkins, J. D. – Postgate, J. N (1988). Tribute from Tabal, *SAAB*, II/I, ss. 31-40.
- Himmetoğlu, M. F (2013). *Geç Hitit Beyliklerinden Que ve Asur Devleti İle İlişkileri* , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kaya, T (2007) . *Arkeolojik ve filolojik belgeler ışığında Frigler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaya, M. A (2011). Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları, Demir Çağı (Pers Hakimiyetine Kadar) , İzmir, s. İlya Yayınevi.

- Kerekes, M (2021). *Anadolu'daki Yeni Asur Eyalet Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kınal, F (1958). Kargamış Şehri Tarihi Hakkında, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVI/1-2, ss. 69-77.
- Kınal, F (1983). Eski Mezopotamya Tarihi. Ankara, s. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Kınal, F (1987). Eski Anadolu Tarihi. Ankara, s. Türk tarih Kurumu.
- Kirschbaum, E. C (2004). *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*. çev. Aslı Yarbaş, İzmir, s. İlya Yayınevi.
- King, L. W (1910). *Sennacherip and Ionians, The Journal of Hellenic Studies*, XXX, ss. 327- 335.
- Koroğlu, K (2015). Conflict and Interaction in the Iron Age:The Origins of Urartian–Assyrian Relations, *European Journal Of Archaeology*, 18, ss. 222-127.
- Koroğlu, K (2021). Eski Mezopotamya Tarihi (Başlangıçtan Perslere Kadar) , İstanbul, s. İletişim Yayınları.
- Kuhrt, A (2017). Eski Çağ'da Yakınoğu (Yaklaşık M.Ö. 3000-330) , I-II (Çev. Dilek Şendil) , İstanbul, s. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuiper, K (2011). Mesopotamia, s. The World's Earliest Civilization. New York, s. Britannica Educational Publishing.
- Kurt, M (2006). *M.Ö. I. Binyıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi*. Belleten, 257, ss. 1-25.
- Kurt, M (2007) , Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri, Ankara, s. Murat Kitabevi.
- Kurt, M (2008). Que Ülkesi ve Yeni Asur Devletinin Anadolu Politikası Bakımından Önemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, X/3, ss. 118-134.
- Kurt, M (2009). Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, ss. 327-337.
- Kurt, M (2009). Sanherip Dönemi Kilikya İsyancıları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 46, ss. 189-203.
- Kurt, M (2010). II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 48, ss. 69-88.
- Landsberger, B (1944). Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3, ss. 419-437.

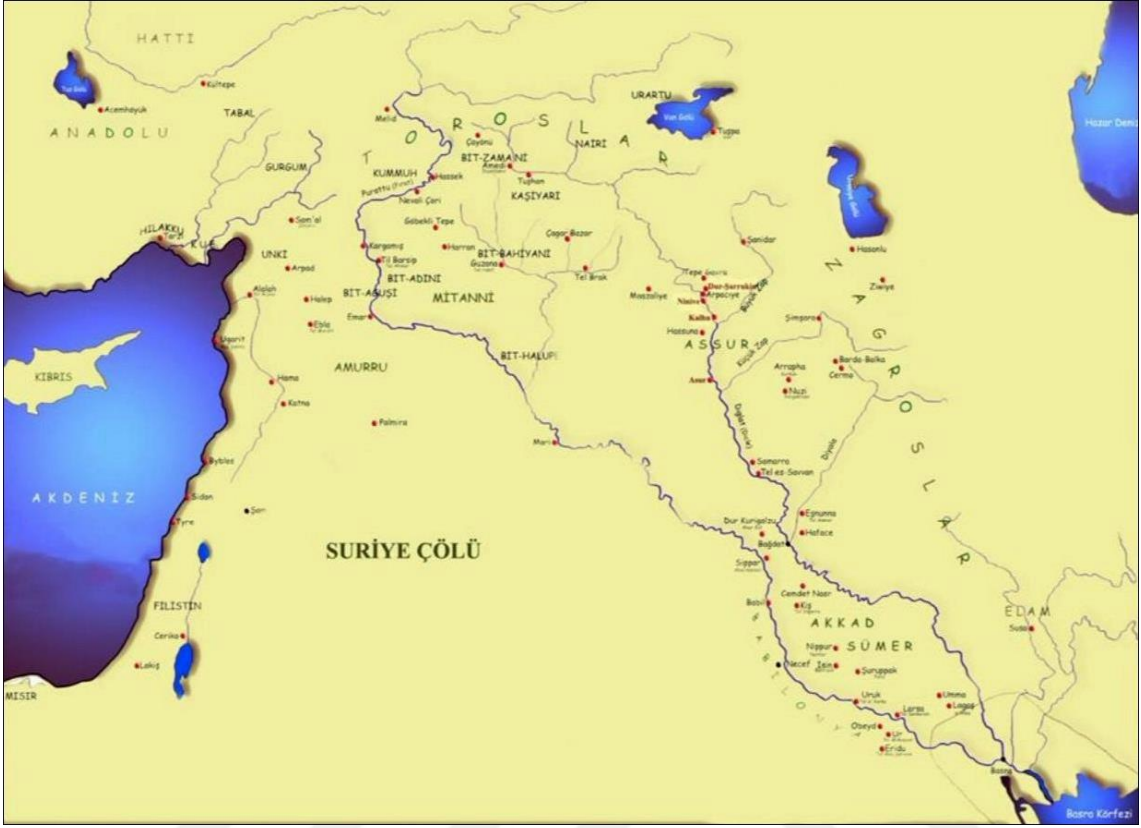
- Lanfranchi, G-B (2000). The Ideological and Political Impact of the Assyrian Imperial Expansion on the Greek World in the 8 th and 7th Centuries B.C., The heirs of Assyria. Proceedings of the Opening Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project Held in Tvärminne, Finland, October 8-11, 1998, eds. Sanna Aro, Robert M. Whiting, Helsinki, s. The Neo-Assyrian Text Corpus Project, University of Helsinki, ss.7-34.
- Luckenbill, D. D (1927). Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II, Chicago, s. The University of Chicago Press.
- Mellink, M. J (1965). Mita, Mushki and Phrygians, *Anadolu Araştırmaları*, II/1-2, ss. 317-325.
- Memiş, E, (1995). Tarih Metodolojisi. Konya, s. Öz Eğitim Yayınları.
- Memiş, E (2002). Ortadoğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları, *Türkler Ansiklopedisi*, 1, ss. 436-451.
- Memiş, E (2007). Eskiçağda Mezopotamya, s. (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar). Bursa, s. Ekin Yayınevi.
- Memiş, E (2012). *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*. Bursa, s. Ekin Yayınevi.
- Memiş, E. – Köstüklü, N (1992). Tarih Boyunca Ortadoğu- Anadolu İlişkileri, Konya.
- Nişancı, B (2019). *Sargonitler Devri'nde Askeri ve Siyasi Olaylar (M.Ö. 722-626)* , Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Olmstead, A. T (1923). The Assyrians in the Asia Minor, *Anatolian Studies Presented to Sir W. M. Ramsay* (Edited by. W. H. Buckler, W. M. Calder) , ss. 283-296.
- Özgüç, N (1985). Sümeysat Definesi, *Belleten*, XLIX/195, ss. 441-450.
- Özyar, A (2005). *Geç Hititler*, *Arkeoatlas*, 4, ss. 10-14.
- Peker, H (2005). Kargamış Krallığı, *Arkeoatlas* 4, ss. 36-43.
- Pınarcık, P (2018). Geç Hitit Dönemi'nde Toroslardan Amanoslara Uzanan Bölgedeki Ekonomik Faaliyetler, *Belleten*, 294, ss. 383-406.
- Postgate, J. N (1973). Assyrian Texts and Fragments, *Iraq*, 35, ss. 13-36.
- Radner, K (2011). Assyrians and Urartians, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, s. 10.000-323, eds. Gregory McMahon, Sharon Steadman, Oxford, s. Oxford University Press, ss. 734-751.
- Saggs, H. W. F (1958). The Nimrud Letters, 1952- Part IV, *Iraq*, XX, ss. 182-212.

- Salvini, M (2006). Urartu Tarihi ve Kültürü, (Çev. Belgin Aksoy) , İstanbul, s. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sever E (2008). Asur Tarihi. İstanbul, s. Kaynak Yayınları.
- Sevin, V (2005b). Urartu Devleti *Arkeoatlas* 4, ss. 64-94.
- Sevin, V (2019). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Ankara, s. Türk Tarih Kurumu.
- Smith, S (1970). The Assyrian Empire, *CAH*, II/2, ss. 1-58.
- Tadmor, H (1994). The Inscriptions Of Tıglath-Pılıser III King Of Assyria. Jerusalem, s. The Israel Academy of Sciences and Humanities.
- Tekin, M (2014). Eski Mezopotamya'da Coğrafi ve Etnik Yapı , *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, II, ss. 111-125
- Uçankuş, H. T (2002). Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia, Ankara; T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Üngör, İ (2015). Louvre Müzesinde Bulunan Gaziantep Yöresine Ait Hitit-Geç Hitit Eserleri , *Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3) , ss. 169-184.
- Wafler, M (1983). Zu Status Und Lage von Tabal, *Orientalia*, 52 (1) , ss. 181-193.
- Yiğit, T (2000) Tabal, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XL/3-4, ss. 177-189.
- Yıldırım, N (2022). Çivi Yazılı Kaynaklardan Antik Yunan Kaynaklarına Efsaneleşen Anadolu Kral Adı Mita/Midas, *Belleken*, 86/306, ss. 469-498.
- Zimansky, P (2020). Gölge Hasım, s. Urartu'nun Asur'la İlişkisi, (ed. K.Köroğlu, S. F. Adalı) , *Asurlular, Dicle'den Toroslar'a Tanrı Asur'un Krallığı*, İstanbul, s. Yapı Kredi Yayınları, ss. 230-255.
- Zoroğlu, L (1994a). Cilicia Tracheia in the Iron Ages, s. the Khilakku Problem *Anatolia Iron Ages 3 BIA Monography 16 (The Prooceding of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-15 August 1990)* , ss. 301-306.
- Zoroğlu, L (1994b). Kelenderis'in İlkçağ Tarihine Ait Notlar, *Türk Tarih Kongresi XI/1, (5-9 Eylül 1990)* , Ankara 1994, ss. 437-448.

EK

Harita 1: Asur Coğrafyası (Nişancı 2019, s. 168).

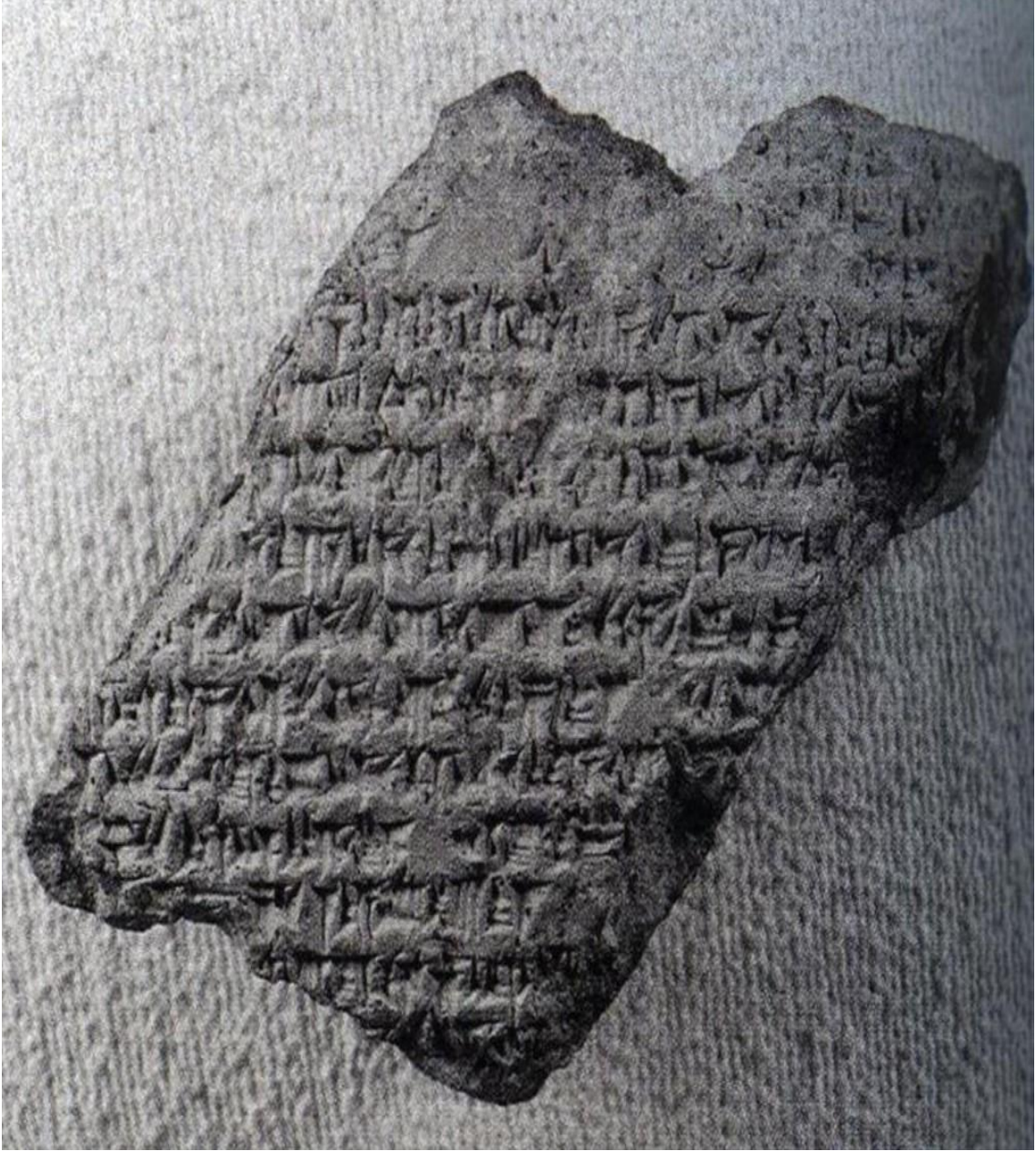
Harita 2: Geç Hitit Krallıkları ve Asur (Nişancı 2019, s. 170).

Resim 1: III.Tiglat-pileser (Tadmor 1994, s. 90).

Resim 2: II.Sargon (Elayi, 2017, s. 1).

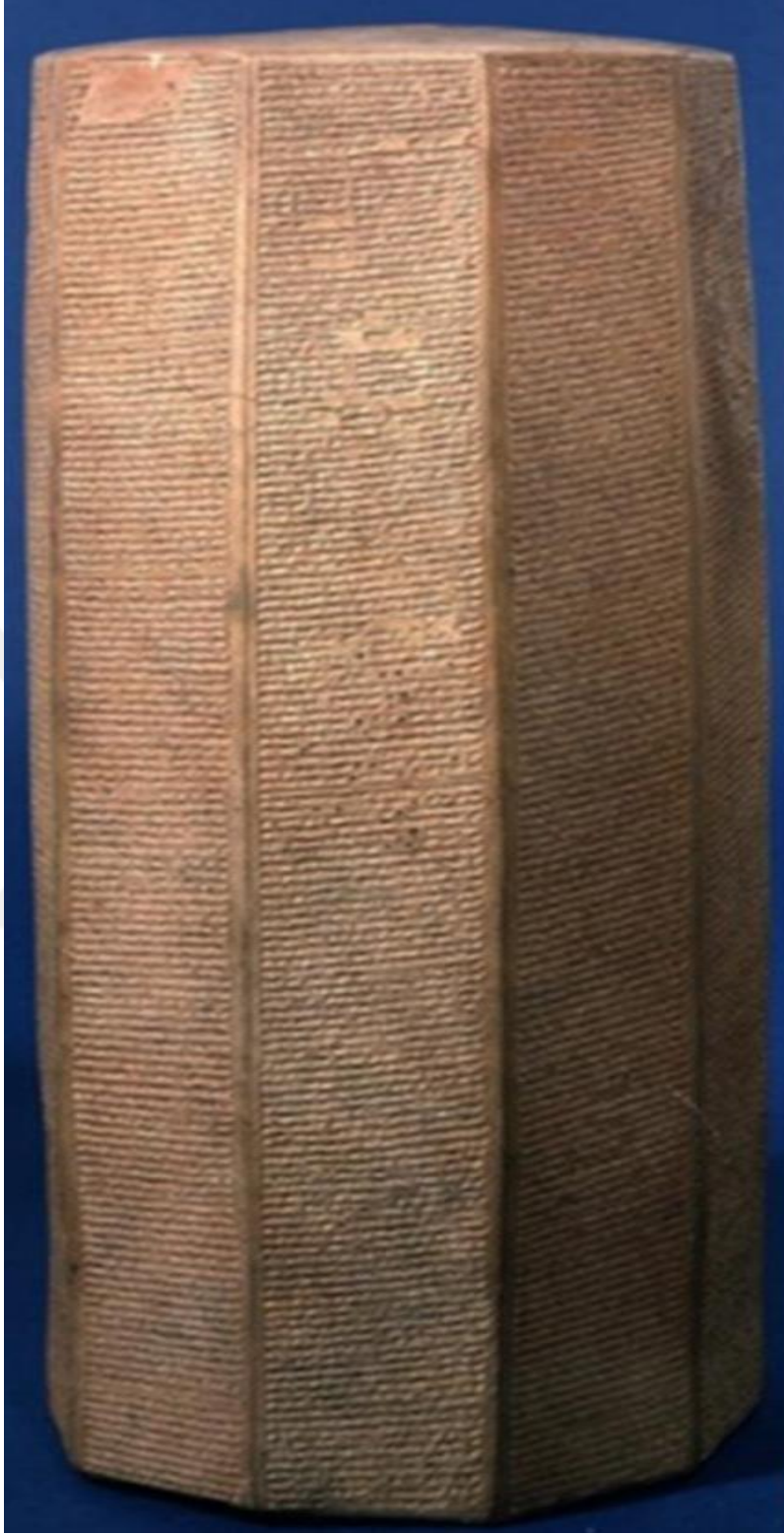
Resim 3: Melid’de bulunan II.Sargon’a Ait Silindir Parçası (Nişancı, 2019, s. 196).

Resim 4: Sanherip (Kuiper, 2011, s. 100).

Resim 5: Esarhaddon Zincirli Steli (Üngör,2015, s. 173).

Resim 6: Rassam Silindiri (Luckenbill 1927, s. 163-165;<http://www.britishmuseum.org> (Erişim Tarihi, s. 02.05.2024)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ruhi ÜNVER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Makale ve Bildiriler	
1. Ünver, R. (2024). Yeni Asur Devletinin İdari Yapısı. M. Yüce & F. Babayeva Shukurova (Ed.), <i>BZT Akademi 2. Uluslararası Türk Dünyası Beşeri, Sosyal, Eğitim ve Finans Kongresi</i> içinde (ss.I/1366-1367). Bakü- Azerbaycan.	